

ΧΡΟΝΙΚΑ זכרונות

ΟΡΓΑΝΟ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΤΟΜΟΣ ΚΔ' • ΑΡ. ΦΥΛΛΟΥ 179 • ΜΑΪΟΣ - ΙΟΥΝΙΟΣ 2002 • ΣΙΒΑΝ - ΤΑΜΟΥΖ 5762

Ημέρα μνήμης

Της κας ΕΛΕΝΗΣ ΑΡΒΕΛΕΡ

ΕΠΙΤΡΕΨΤΕ ΜΟΥ πρώτα από όλα να απευθυνθώ στους μάρτυρες. Μόνο στα ελληνικά η λέξη μάρτυρας είναι δίσημη, σημαίνει αυτόν που μαρτυράει για την αλήθεια και που πεθαίνει για την αλήθεια.

ΑΜΕΤΡΗΤΟ το στράτευμα των ισραηλιτών που πέθαναν μαρτυρώντας για την αλήθεια. Διάλεξαν τον Απρίλη, τον ανελέητο αυτό μήνα όπως λέει ο Έλλιοτ, για τη μνήμη της πιο μεγάλης φρικαλεότητας της ιστορίας, για την «Σοά» (Shoah), δηλαδή την κόλαση που ο άνθρωπος δημιούργησε για τον άνθρωπο. Και αυτό δίπλα στα μουσεία, δίπλα στα πανεπιστήμια, δίπλα στις βιβλιοθήκες, δίπλα στα θέατρα, δίπλα στον πολιτισμό. Ο πολιτισμός δεν σε κάνει υποχρεωτικά πολιτισμένο. Αυτό είναι το μάθημα που μπορούμε εμείς οι δήθεν διανοούμενοι να βγάλουμε από τα τραγικά γεγονότα της ναζιστικής θηριωδίας.

ΤΙ ΕΧΟΥΜΕ ΤΩΡΑ να πούμε στα παιδιά μας; Θα θυμηθώ τα λόγια της Λιλής Ζωγράφου η οποία στο έργο της «Μικαέλ» γράφει: Όταν βλέπω έναν εβραίο, εγώ που έρχομαι από το άλλο στρατόπεδο, από αυτούς δηλαδή που επέτρεψαν και που οδήγησαν στο Άουσβιτς, δεν έχω ούτε λόγια, ούτε πια έρεισμα για την περηφάνια μου. Αυτά είναι τα λόγια που μπορούμε να πούμε στα παιδιά μας εμείς που ερχόμαστε από το άλλο στρατόπεδο. Γιατί η Σοά δεν είναι κάτι που αφορά μόνο τους εβραίους. Η εβραιοκτονία είναι το τέλος του

ευρωπαϊκού πολιτισμού και του ευρωπαϊκού πνεύματος έτσι όπως έζησε αιώνες και αιώνες τώρα.

ΑΠΕΡΑΝΤΗ Η ΦΡΙΚΗ, αμέτρητη η οδύνη και ακόμα πιο απέραντη η αισχύνη. Και ας μην βρίσκουμε δικαιολογίες ή αιτιάσεις για έναν καλύτερο ύπνο. Άλλοι λέγοντας ότι υπάρχουν οι Χίτλερ κάτι σαν τον Μιλόσεβιτς. Άλλοι αρνούμενοι την εβραιοκτονία και άλλοι μιλώντας δεξιά και αριστερά για γενοκτονίες, χωρίς να ξέρουν, ότι η γενοκτονία, η Σοά των εβραίων, είναι μοναδική και είναι μοναδική για ένα μονάχα λόγο: γιατί για πρώτη φορά στην ιστορία, ο άνθρωπος αρνήθηκε στον συνάνθρωπό του, όχι την ιδιότητα να είναι εβραίος, αλλά την ιδιότητα να είναι άνθρωπος. Αυτό έγινε μια φορά μόνο στην ιστορία και δεν πρέπει ποτέ να ξαναγίνει. Ας γρηγορούμε όμως, ας γρηγορούμε και ας μην ξεχάσουμε αυτό που ένας γερμανός πάστορας έγραψε λίγο πριν πεθάνει, γιατί και ο Μπρέχτ το είπε, η κοιλία της φρίκης είναι έτοιμη να παιδογονίσει και πάλι. Ο πάστορας είπε ότι όταν ήρθανε να πιάσουν τον γείτονα μου που ήταν εβραίος δεν διαμαρτυρήθηκα αφού δεν ήμουν εβραίος. Όταν ήρθανε να πιάσουν και τον άλλο μου γείτονα που ήτανε κομμουνιστής δεν διαμαρτυρήθηκα αφού δεν ήμουν κομμουνιστής. Όταν λίγο πιο μακριά πιάσανε και κάτι καθολικούς γερμανούς, δεν διαμαρτυρήθηκα αφού δεν ήμουν καθολικός. Όταν όμως ήρθαν να πιάσουν εμένα δεν βρέ-

Συνέχεια στη σελ. 20

ΕΙΚΟΝΑ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ: Η παράδοση των Δέκα Εντολών στον Μωυσή. Εικονογράφηση από το Μαχζόρ, Γερμανία 1930.

1909. Δημιουργία του Τελ Αβίβ. Κλήρωση οικοπέδων μεταξύ των εξήντα πρώτων δικαιούχων.

Ο Σιωνισμός

Η εξέλιξη της έννοιάς του - Μύθοι και πραγματικότητα

Του Καθηγητή κ. ΓΕΩΡΓΙΟΥ Μ. ΣΑΡΗΓΙΑΝΝΗ

*Γ*ια τον Σιωνισμό έχουν διατυπωθεί διαμετρικά αντίθετες θέσεις, και η έννοια έχει φορτιστεί πολιτικά και ιδεολογικά στο έπακρο, θα ήταν καλό να δει κανείς όσο γίνεται αντικειμενικά την έννοια αυτή και την ιστορική και πολιτική της εξέλιξη, ιδίως τώρα που η όλη κατάσταση στην Μέση Ανατολή έχει λάβει εκρηκτικές και δυστυχώς απροσδιόριστης προοπτικής, διαστάσεις.

Για πολλούς ιστορικούς λόγους, που δεν είναι του παρόντος, οι Ιουδαίοι στην Δύση υπέστησαν απηνείς διώξεις σε όλον τον Μεσαίωνα, σε αντίθεση με την Ανατολή όπου συμβίωναν ειρηνικά κάτω από την αραβική κυριαρχία της Ανατολής αρχικά, και την Pax Ottomana στην συνέχεια. Στο τέλος του 19ου αιώνα, η τσαρική Ρωσία για να καλύψει την δυσχερή κοινωνικοοικονομική θέση της και να αποσοβήσει την ογκούμενη επαναστατική δράση στο εσωτερικό της, εφάρμοσε την πολυχρησιμοποιημένη συνταγή του αντισημιτισμού, ο οποίος έφθασε σε τραγικούς διωγμούς, τα «πογκρόμ» σε όλα τα εδάφη της Αυτοκρατορίας, από την Σιβηρία ως την Πολωνία.

Οι Εβραίοι της Κεντρικής Ευρώπης, βλέποντας τις ελπίδες τους για ισονομία και ασφάλεια, που είχαν δημιουργηθεί μετά την Γαλλική Επανάσταση, να πνίγονται ξανά στο αίμα σε χώρες που ο αντισημιτισμός ουδέποτε έπαψε σε όλον τον Μεσαίωνα, και μέσα στα πλαίσια της εποχής όπου η δημιουργία εθνικών κρατών ήταν η νομοτελειακή συνέπεια του νέου κοινωνικού συστήματος, του Καπιταλισμού που διαδέχτηκε

την Φεουδαρχία, αναζήτησαν διέξοδο στην κατεύθυνση αυτή, και συγκεκριμένα στην δημιουργία εθνικού κράτους στην κοιτίδα τους, την Παλαιστίνη, η οποία τότε ήταν υπό Οθωμανική Κατοχή. Η διέξοδος αυτή, ήταν απόλυτα φυσιολογική όχι μόνο για ιστορικούς λόγους -επιστροφής στην αρχική τους πατρίδα, όπου ζούσαν ακόμη Εβραίοι- αλλά και επιβίωσης, δεδομένης της σταδιακής (και ελεγχόμενης από τις μεγάλες δυνάμεις και κυρίως της Αγγλίας), διάλυσης της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, η οποία είχε ήδη ξεκινήσει με την δημιουργία των εθνικών κρατών στα Βαλκάνια. Η κίνηση αυτή ονομάστηκε «σιωνισμός» (από την επιστροφή στην Ιερουσαλήμ, την Σιών).

Η θέση αυτή, υποστηρίχτηκε στο συνέδριο Σιωνιστών στο Κατόβιτς της Πολωνίας το 1884, και εκφράστηκε ολοκληρωμένα στο πρώτο Σιωνιστικό Συνέδριο στην Βασιλεία το 1897 από τον Θεόδωρο Χερτσλ. Ο Χερτσλ είχε εκδώσει δυο χρόνια νωρίτερα, το 1895, το βιβλίο του «Το Ιουδαϊκό Κράτος» όπου ανέπτυξε την άποψη του Σιωνισμού, ενώ από το 1880 ο ποιητής Ελιέζερ Μπεν Γιεχουντά είχε διακηρύξει ότι πρέπει οι Εβραίοι να ξαναμιλήσουν την γλώσσα της Παλαιάς

Διαθήκης. Ως τότε, η εβραϊκή δεν μιλιώταν εκτός της συναγωγής και χρησιμοποιούσαν οι μεν εβραϊκές κοινότητες της κεντρικής και ανατολικής Ευρώπης την Γίντις (γερμανική με πολλές εβραϊκές λέξεις) οι δε προερχόμενες από την Ιβηρική τα Χουντέο-εσπανιόλ, μεσαιωνικά καστιλιάνικα με πλήθος επίσης εβραϊκών λέξεων, και στις άλλες κοινότητες την γλώσσα της χώρας που ζούσαν, ελληνικά, τουρκικά, αραβικά κ.ά.

Έτσι, αρχίζει το κίνημα επιστροφής στην Παλαιστίνη, μετά τα πογκρόμ του 1881 μεταναστεύουν 24.000, ως το 1890 άλλες 47.000, ως το 1914 ακόμη 85.000, μέχρι το 1927 άλλες 150.000, και ως το 1930 ακόμη 175.000. Το 1935 ζούσαν στην Παλαιστίνη 355.000 εβραίοι, σε ένα σύνολο 1.260.000 κατοίκων, (εβραίων, αράβων, δρούσων, βεδουίνων κ.ά.) και το 1940 έφθασαν τους 450.000 ενώ τον Δεκέμβριο του 1947 οι εβραίοι κάτοικοι της Παλαιστίνης ήταν 630.000.

Για την πραγματοποίηση αυτού του στόχου έγινε πολύ μεγάλη κινητοποίηση σε όλο τον κόσμο, συγκεντρώνονταν χρήματα από όλους τους εβραίους τόσο με δωρεές από πλούσιους τραπεζίτες όπως οι Ρότσιλντ όσο και από εράνους σε πλατεία στρώματα πληθυσμού με τα γνωστά κουτιά-κουμπαράδες που είχε κάθε οικογένεια, που συγκεντρώνονταν κεντρικά στην οργάνωση «Εθνικό Εβραϊκό Κεφάλαιο» (κέρεν καγιεμέτ λε-Ισραήλ), ενώ οργανώνονταν διαφωτιστικές διαλέξεις, κινητοποιήσεις και αποστολές εποίκων στην Παλαιστίνη.

Στα πλαίσια αυτά, η επιστροφή των εβραίων γινόταν με αγορές γαιών από άραβες, συνήθως άγονων, ελών και ερήμων, τις οποίες καλλιεργούσαν με επιμονή και μεταμόρφωναν σε εύφορες περιοχές. Πρέπει να σημειωθεί, ότι στην εποχή των ρωμαίων και των βυζαντινών, ακόμη και στην έρημο του Νεγκέβ υπήρχαν 13 ακμάζουσες πόλεις με γεωργικές καλλιέργειες, οι οποίες όμως εγκαταλείφθηκαν μέσα στους πολέμους και κυρίως στις σταυροφορίες και ερημοποιήθηκαν ξανά. Η επιστροφή των εβραίων τότε, δεν άρπαξε γη από κανέναν, αντίθετα έβαλε τις βάσεις για την επανακατοίκηση μιας ερημωμένης σχεδόν χώρας που επιζούσε σε κατάσταση ερημοποιημένη και χαμηλής παραγωγικότητας γεωργοκτηνοτροφικής παραγωγής.

Ο Σιωνισμός, έγινε ένθερμα αποδεκτός από τις καταπιεζόμενες εβραϊκές κοινότητες της Ρωσίας, της Βαλτικής, της Πολωνίας και εν μέρει της Γερμανίας, και υποστηρίχτηκε οικονομικά από πολλούς πλούσιους εβραίους της Διασποράς, όπως τους τραπεζίτες Ρότσιλντ κ.ά. Από τον Λένιν και στην συνέχεια από τον

Στάλιν κατηγορήθηκε ως κατασκευάσμα μιας εβραϊκής ελίτ που είχε παρασύρει μάζες εβραίων εργαζόμενων, και ως εθνικιστικό κίνημα που διασπά την ενότητα της εργατικής τάξης, θεωρητικά βέβαια είχαν δίκιο, μια και η αρχή της σοσιαλιστικής επανάστασης είναι ότι οι άνθρωποι διαιρούνται στην προ-σοσιαλιστική εποχή σε εκμεταλλευτές και εκμεταλλευόμενους και στο σύνθημα του Καρλ Μαρξ το 1848 «προλετάριοι όλων των χωρών ενωθείτε» δεν χωρούσαν εθνικές ή θρησκευτικές ιδιαιτερότητες. Όμως μεγάλες μάζες εβραίων, κυρίως εργαζόμενων, έχοντας στην οράχη τους τα πογκρόμ του 1881, του 1885, του 1905 και τα προηγούμενα, έβλεπαν αναγκαστικά σαν λύση την μετανάστευση και την δημιουργία δικού τους κράτους, έστω και με την βοήθεια του μεγάλου Κεφαλαίου. Φυσικά η μετανάστευση αποδυνάμωνε το συνολικό εργατικό κίνημα, αλλά δεν πρέπει να παραγνωρίσουμε ότι επίσης μεγάλες μάζες εβραίων πάλεψαν στην γραμμή Λένιν-Στάλιν, φθάνοντας μάλιστα και σε ηγετικές θέσεις της σοβιετικής επανάστασης, όπως ο Τρότσκι, ο Καγκάνοβιτς, ο Ζηνόβιεφ, ο Καμένεφ και πολλοί άλλοι, θα πρέπει ακόμη να αποδεχτούμε ότι η Ιστορία δεν προχωρά μονοσήμαντα, και ότι υπάρχουν πολλοί παράγοντες που καθορίζουν την ταξική θέση, συνείδηση και δράση του κάθε εργάτη.

Να θυμίσουμε ακόμη, ότι ο Σιωνισμός, είχε έντονα δυσφημιστεί και από τις τσαρικές αρχές οι οποίες κατασκέυασαν το 1910 το γνωστό πλαστό κείμενο «Τα Πρωτόκολλα των Σοφών της Σιών» με το οποίο αναζωπύρωσαν τον αντισημιτισμό σε πανευρωπαϊκή κλίμακα.

Από κει και πέρα, για να δούμε την σημερινή κατάσταση και έννοια που δίνεται στον Σιωνισμό, θα πρέπει να έχουμε υπ' όψιν πώς εξελίχτηκαν τα γεγονότα στην Μέση Ανατολή από το τέλος του Πρώτου Παγκόσμιου Πολέμου και μετά. Κατ' αρχήν μπορούμε να σημειώσουμε δύο γεγονότα:

Το ένα ήταν η γνωστή «Δήλωση Μπάλφουρ», της 2ας Νοεμβρίου του 1917, σύμφωνα με την οποία η βρετανική κυβέρνηση έβλεπε ευνοϊκά «την δημιουργία εθνικής εστίας των εβραίων στην Παλαιστίνη», με την διευκρίνιση ότι «δεν θα θιγούν τα αστικά και θρησκευτικά δικαιώματα των μη εβραϊκών κοινοτήτων».

Το άλλο ήταν η συνάντηση Βάισμαν-Φεϊζάλ, που έγινε στις 4 Ιουνίου 1918, στην Άκαμπα, με την παρουσία του γνωστού συνταγματάρχη Λώρενς και που κατέληξε στο Σύμφωνο της 3ης Ιανουαρίου 1919 μεταξύ του εμίρη Φεϊζάλ Ιμπν Χουσεΐν της Μέκκας και του Χάϊμ Βάισμαν ως εκπροσώπου του σιωνιστικού

κινήματος. Το Σύμφωνο αυτό, προέβλεπε την δημιουργία εβραϊκού κράτους της Παλαιστίνης με βάση την «Δήλωση Μπάλφουρ», ενθάρρυνση της εβραϊκής μετανάστευσης, και απόλυτο σεβασμό των θρησκειών και των δικαιωμάτων όλων των εθνοτήτων της Παλαιστίνης.

Όμως για την ίδρυση του κράτους της Παλαιστίνης, είχε τεθεί ως όρος η ταυτόχρονη δημιουργία ενός ενιαίου «αραβικού κράτους» που θα περιλάμβανε τουλάχιστον την Συρία, τον Λίβανο, και το Ιράκ, όπως το είχαν υποσχεθεί στους Άραβες οι Άγγλοι, επικεφαλής του κράτους αυτού θα ήταν ο Εμίρης Φεϊζάλ με έδρα την Δαμασκό. Η υπόσχεση αυτή είχε δοθεί από τους Άγγλους στην διάρκεια του Πολέμου με αντάλλαγμα την βοήθεια των Αράβων στην Αγγλία ενάντια στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, μετά την νίκη των συμμαχικών δυνάμεων όμως, οι Άγγλοι, αθέτησαν (όπως συνήθως) τις υποσχέσεις τους και προτίμησαν να διαμοιράσουν τον αραβικό κόσμο σε 4 κράτη (Συρία και Λίβανο) υπό γαλλική Εντολή, το Ιράκ και την Υπεριορδανία, (αυτό το τεχνητό δημιούργημα του Τσώρτσιλ), υπό πλήρη βρετανικό έλεγχο, και την Παλαιστίνη υπό βρετανική «Εντολή». Μην ξεχνάμε ότι τέτοιες υποσχέσεις έδωσαν οι «σύμμαχοι» και σε μας, δίνοντάς μας την Σμύρνη και την Ανατολική Θράκη μέχρι να πειστούν οι Τούρκοι να δώσουν στους Άγγλους την πετρελαιοπαραγωγό περιοχή της Μοσούλης (μέσω του «ανεξάρτητου» Ιράκ) και μετά έσπρωξαν τις ελληνικές κυβερνήσεις στην Μικρασιατική Εκστρατεία με το αναμενόμενο αποτέλεσμα της Μικρασιατικής Καταστροφής.

Από κει και πέρα, μετά δηλαδή αυτήν την «διανομή της λείας» του Πρώτου Παγκόσμιου Πόλεμου στράβωσε η επίλυση του μεσανατολικού. Ξεχνιέται η Συμφωνία Φεϊζάλ-Βάιςμαν, και κάποιες ομάδες Αράβων αντιδρούν στην επιστροφή των εβραίων στην Παλαιστίνη, από μόνες τους ή και με την συνήθη υποκίνηση των Άγγλων, οι οποίοι αν δεν τις υποκινούν και τις εξοπλίζουν, οπωσδήποτε τις ανέχονται ή και τις στηρίζουν. Ο κύριος καθοδηγητής των ταραχών του 1920 και 1921, ο Χατζ Αμίν Ελ Χουσεϊνί, αν και καταδικάστηκε για την συμμετοχή του στα αιματηρά αυτά γεγονότα, όχι μόνο αμνηστεύθηκε από τους Άγγλους αλλά και τον διόρισαν Μεγάλο Μουφτή της Ιερουσαλήμ και Πρόεδρο του Ανώτατου Αραβικού Συμβουλίου.

Παράλληλα, ο τότε Υπουργός Αποικιών Τσώρτσιλ, «κατασκεύασε» την Υπεριορδανία (1921), στην οποία διόρισε εμίρη τον Αμπντουλάχ, αδελφό του Φεϊζάλ, και τον επόμενο χρόνο, επέβαλε περιορισμούς

22 Οκτωβρίου 1938: Στους δρόμους της Ιερουσαλήμ.

στην εβραϊκή μετανάστευση στην Παλαιστίνη. (Ο Αμπντουλάχ έγινε βασιλιάς της Ιορδανίας το 1946, σε μια ακόμη προσπάθεια των Άγγλων να ισχυροποιήσουν το κατασκεύασμά τους).

Βέβαια όλες αυτές οι ενέργειες των Άγγλων, δεν εμπόδισαν τον Χουσεϊνί να συνεργαστεί στενά με τον Χίτλερ σε όλη την διάρκεια του Πολέμου, και από το Βερολίνο όπου είχε καταφύγει του έστειλε και εθελοντές μουσουλμάνους από την Βοσνία ενάντια στον Τίτο, (ενέργεια που για γνωστούς λόγους βόλευε και τους Άγγλους).

Ετσι, μετά το 1920, αρχίζει μια άλλη πολιτική στο Μεσανατολικό, η οποία συνεχίζεται και μέχρι σήμερα, εντελώς διαφορετική από εκείνη που είχαν αποδεχθεί και συμφωνήσει εβραίοι και Άραβες το 1918-19, πολιτική αντίθεσης και εχθρότητας αντί πολιτική συμβίωσης και συνεργασίας.

Απόδειξη για το πόσο αστήριχτο ήταν το επιχείρημα των ομάδων του Ελ Χουσεϊνί ότι «οι εβραίοι θα τους έπαιρναν την γη», είναι ο πληθυσμός του Ισραήλ, το 1935 ήταν 1.260.000 εβραίοι και Άραβες και το 1990 ήταν 5.000.000, ενώ από το 1991 ως σήμερα απορρόφησε ακόμη 1.000.000 εβραίους από την πρώην Σοβιετική Ένωση. Υπολογίζεται ότι οι παλαιστίνιοι που έφυγαν το 1948 ήταν περίπου 300.000. Μ' άλλα λόγια, πάντα υπήρχε γη για όλους και για τουλάχιστον εξαπλάσιο πληθυσμό (αν δεχτούμε ότι τώρα δεν χωράει άλλους, πράγμα εντελώς λάθος). Απλά ο εποικισμός θα μπορούσε (πιο σωστά θα έπρεπε) να γίνει με κοινή συναίνεση, και οι προοπτικές αυτές υπήρξαν, αλλά δυστυχώς δεν ακολουθήθηκαν.

Η νέα αυτή κατάσταση μετά το 1920, έφερε αλυσιδωτές αντιδράσεις. Τα ειρηνικά κιμπούτς και μωσάβ οχυρώνονται, οι εβραίοι εξοπλίζονται και δημιουργείται η οργάνωση αυτοάμυνας, η Χαγκανά, ενώ ο θρησκευτικός φανατισμός και ο χωρισμός των δύο πληθυσμών, αραβικού και εβραϊκού, επιβάλλεται ως «τρόπος ζωής» και στις δύο πλευρές.

Δυο λαοί, ο εβραϊκός και ο αραβικός, που όχι μόνο έζησαν ειρηνικά μαζί πάνω από 1400 χρόνια σε όλον τον αραβικό και ισλαμικό κόσμο, αλλά και δημιούργησαν μαζί τον λαμπρό αραβόιουδαϊκό πολιτισμό της αραβικής Ισπανίας από τον 8° ως τον 15° αιώνα, βρέθηκαν θανάσιμοι εχθροί.

Μετά από διεργασίες που είναι γνωστές, ιδρύεται το Κράτος του Ισραήλ το 1948. Δεν θα σταθούμε στην ιστορία εκείνης της εποχής παρά μόνον σε ό,τι αφορά την έννοια του «Σιωνισμού» σήμερα, που έχει τις ρίζες της στα γεγονότα και τις καταστάσεις στην Μέση Ανατολή μετά το '48. Το νέο κράτος, ιδρύθηκε ανάμεσα στις άλλες και με κοινές ψήφους στον ΟΗΕ και των Ηνωμένων Πολιτειών και της Σοβιετικής Ένωσης, όμως η αγγλική πολιτική συνέχισε την τακτική της υποδαύλισης της εχθρότητας ανάμεσα σε άραβες και εβραίους στηρίζοντας κυρίως τους άραβες, ενώ παράλληλα ξεσπών στον αραβικό κόσμο (Αίγυπτο, Ιράκ, Λίβανο, Συρία, Σουδάν) μια σειρά εθνικών κινημάτων ενάντια στην αγγλική αποικιοκρατία, και εδώ τα πράγματα μπερδεύονται: Η Σοβιετική Ένωση, στηρίζει πολιτικά τα νέα αραβικά καθεστώτα, και μια και η Αγγλία δεν είχε την στρατιωτική ισχύ να εμποδίσει τα απελευθερωτικά κινήματα ή να ανακαταλάβει τον χώρο των πρώην αποικιών της, μπαίνουν στο παιχνίδι οι ΗΠΑ οι οποίες, εκμεταλλευόμενες την εχθρότητα αράβων-ισραηλινών που οικοδόμησαν έντεχνα οι Άγγλοι, βοηθάν με κάθε τρόπο την ισχυροποίηση του Ισραήλ, με απώτερο σκοπό την δημιουργία «αναχώματος» στις αραβικές ανταποικιακές εξεγέρσεις, θα πρέπει όμως να σημειώσουμε, ότι όλες οι επεμβάσεις των δυτικών στην περιοχή, εκτός εκείνης στο Σουέζ το 1956, και του Λιβάνου το 1982 έγιναν χωρίς καμία ανάμειξη του Ισραήλ, (ανατροπή Μοσαντέκ στην Περσία, ανατροπή του Κάσεμ στο Ιράκ, επέμβαση στον Λίβανο από τις ΗΠΑ στις αρχές της δεκαετίας του '50, «δεξιά στροφή» του Άσαντ στην Συρία, ο επταετής πόλεμος Ιράν-Ιράκ, πόλεμος του Κόλπου, η σημερινή επίθεση στο Αφγανιστάν κ.ά.), χωρίς αυτό όμως να εμποδίσει τις αραβικές κυβερνήσεις να τα φορτώσουν στο Ισραήλ και τον Σιωνισμό, για ευνόητους λόγους, και αυτό δείχνει ότι κάποιους βολεύει η κατάσταση πολέμου και εχθρότητας στην Μέση Ανατολή.

Αν ακόμη δούμε την συμπεριφορά των αραβικών κυβερνήσεων απέναντι στους παλαιστίνιους (εκδίωξη τους από την Λιβύη και την Αίγυπτο, σφαγή τους στην Ιορδανία και τον Λίβανο τον “Μαύρο Σεπτέμβρη” από τον Χουσεΐν και τους Σύρους, κ.α.) -μήπως τελικά δεν είναι υπερβολή να μιλήσουμε για σύμπτωση συμ-

φερόντων δυτικών και αραβικών κυβερνήσεων με θύματα και τους αραβικούς λαούς και τους παλαιστίνιους και τους ισραηλινούς πολίτες;

Δυστυχώς, οι τότε ισραηλινές κυβερνήσεις, πιεζόμενες και από τις αραβικές πολεμικές επιχειρήσεις που ουσιαστικά δεν σταμάτησαν μετά την ανακωχή του '49, ακολούθησαν τον δρόμο της σύγκρουσης και όχι της συμβίωσης με τους παλαιστίνιους. Στα πλαίσια αυτά, μια σειρά νέων πολεμικών συγκρούσεων περιπλέκει την κατάσταση, όπως η επιδρομή στο Σουέζ το 1956, ο πόλεμος του 1967, του 1973, και από κει και πέρα ο κύκλος του αίματος ανοίγει όλο και περισσότερο, εκτός από το διάλειμμα της κυβέρνησης Ράμπιν, όπου φάνηκε ότι πράγματι υπήρχε διέξοδος, και μπορούσαν να συνυπάξουν εβραίοι και παλαιστίνιοι είτε σε δύο κράτη είτε ακόμη και σε ένα ενιαίο κράτος με ίσα δικαιώματα, όπως ζούσαν 1400 χρόνια μέχρι το 1920, αυτό όμως είναι ένα άλλο θέμα για συζήτηση.

Στα πλαίσια αυτά όμως, όπου η Μέση Ανατολή και η Δυτική Ασία έχει διαποτιστεί από το μίσος, ο Σιωνισμός κατά τους άραβες και τους φιλοαραβικούς πληθυσμούς έχει πλέον λάβει την έννοια του «ισραηλινού εθνικισμού», αλλά μια τέτοια ταύτιση είναι τουλάχιστον αντιιστορική, και εξυπηρετεί μικροπολιτικές σκοπιμότητες που προκαλούν μακροπρόθεσμες παρενέργειες, γενικεύοντας το μίσος ενάντια σε όλους και για όλα, με ακραίες ενέργειες και από τις δύο πλευρές, θα έλεγε κανείς, με κάθε είδους πρόκληση για να τορπιλιστεί η ειρηνική συμβίωση - όπως για παράδειγμα η δολοφονία του Ράμπιν, η «επίσκεψη» στο τέμενος Αλ Ακτσά του Σαρόν, αλλά και η σειρά των επιθέσεων των ακραίων και μη ελεγχόμενων από την Παλαιστινιακή Αρχή οργανώσεων όπως και των «αντιποίνων» των οποίων το μόνο αποτέλεσμα είναι η αναζωπύρωση της βίας και του μίσους.

Και όμως, παρ' όλα όσα συνέβησαν από το 1921 μέχρι το 1995, το ελάχιστο διάλειμμα του Ράμπιν και εν μέρει του Μπάρακ ήταν αρκετό για να οικοδομηθεί ξανά η αμοιβαία εμπιστοσύνη - και το διαπίστωνε κανείς εύκολα όποιος είχε επισκεφθεί το Ισραήλ σε εκείνο το διάστημα.

Θα επικρατήσει άραγε η λογική και θα επανέλθει η άνοιξη του '95 ; Και οι πολυάριθμες φιλειρηνικές και κοινές οργανώσεις παλαιστίνιων και εβραίων που υπάρχουν τώρα στο Ισραήλ, θα μπορέσουν να αναστρέψουν το κλίμα; Σίγουρα πολλοί το ευχόμαστε, και εδώ, και στο Ισραήλ.

[Ο κ. **Γ.Μ. Σαρηγιάννης** είναι καθηγητής στο Ε.Μ. Πολυτεχνείο]

Η Πολιτική Νομοθεσία στο Δευτερονόμιο

Του ΙΩΑΝΝΟΥ Ε. ΣΑΓΚΡΙΩΤΟΥ

Οι σπουδαιότεροι όροι του Δευτερονομίου, οι οποίοι εξάγονται εκ του βιβλίου της συνθήκης, ιδία δε περί των πολιτικών και κοινωνικών σχέσεων και των κοινωνικών, ούτως ειπείν, αγώνων, είναι:

1) Το **νέον δίκαιον των δούλων** (Δευτερ. ΙΕ, 12,14). Εν τοις χωρίοις τούτοις, αναφαίνεται συμπλήρωσις τις καθ' ην δεν επιτρέπετο, ο δούλος να απέλθῃ με τας χείρας κενάς. Τοιουτοτρόπως δε ήτο ο δούλος ηναγκασμένος, τουλάχιστον διά τα πρώτα έτη αμέσως, να πωλήσῃ και πάλιν εαυτόν εις άλλον κύριον, διά να διαθρέψῃ και τον εαυτόν του και την οικογένειάν του. Από δε του Δευτερ. ΙΕ, 18 εξάγομεν με πόσας αντιστάσεις από απόψεως το αυθέντου, ο νομοθέτης ελογάριάζε. «Δεν πρέπει να δυσθυμήσης, εάν τούτον ελευθερώσης, διότι επί εξ έτη διά των υπηρεσιών αυτού, το διπλάσιον της αμοιβής ενός ημερησίου εργάτου σε απήλλαξε». Δεν ήτο, όμως, το ίδιον διά τας δούλας, αίτινες, πολλαχού της Π.Δ., ως παλλακίδες και πόρνοι εξαλαμβάνοντο. Εάν εθεωρείτο δ' η απελευθέρωσις των δούλων, ως ευσεβής τις πόθος αυτού, ήτο, όμως, το δίκαιον του ασύλου διά τούτους, εν τω Δεύτερον. (ΚΓ, 16) **υψίστης σημασίας.**

2) **Η απόσβεσις των χρεών.** Το Δευτερονόμιον ουδέν σχετικόν αναφέρει. Εν τούτοις εκ του χωρίου (Δευτερ. ΙΕ, ι) αναφέρονται «Μετά 7 έτη οφείλει το δάνειον να αφήσῃ και να μη βιάζῃ τους συγγενείς και συντρόφους, δι' ό,τι προς τιμήν του Ιεχωβά, αφήσῃ». Επίσης εν τω αυτώ κεφαλαίω (Δευτερ. ιε 9) γίνεται λόγος και για την προσέγγισιν της λήξεως του 7 έτους ένθα αναφέρεται ότι «Δέον να προφυλαχθή, διότι πλησιάζει το 7 έτος της αποσβέσεως των χρεών». Διά του τρόπου τούτου, ευρίσκομεν μεταρρυθμισιν εις τας προηγούμενας απόψεις της διά χρέη φυλακίσεως και δουλείας, καίτοι δεν απομακρύνει ταύτην τελείως, αλλά, μόνον, την υποδούλωσιν παρακωλύει κατά τι. Μετά του δανείου συνδέεται και ο ενεχυριασμός τόκων,

και το επ' αυτών δίκαιον (πρβλ. έξοδ. ΚΒ, 24, Δευτερ. ΚΓ, 20). Εν τω τελευταίω χωρίω αναφέρεται «Δεν πρέπει από τους συντρόφους σου, να αναλαμβάνῃς τόκον, ούτε τόκους διά χρυσόν, ούτε διά τροφάς, ούτε δια τι έτερον».

Κατά δε τον αείμνηστον καθηγητήν μου Gehsim Dr Nowack «Αισχροκέρδεα και τόκος όμοια». Υπό ταις συνθήκας, οι κεφαλαιούχοι ηρνούντο να δανείσωσι χρήματα τοις πτωχοίς' ως εκ τούτου επιτρέπει ο Νόμος να λαμβάνωσι τόκους από τους ξένους (Νοκρί).

3) **Ορισμοί διά τα ημερομίσθια.** (Δευτερ. ΚΔ, 4,15). «Δεν πρέπει ένα πτωχόν και έχοντα ανάγκην ημερομισθίου να καταθλίβωμεν». Εκ τούτου εξάγομεν, ότι η πληρωμή ημερομισθίου, ήτο κτήμα του λαού. Εις την περιπτώσιν δε ταύτην δέον να τονισθή, ότι και ο ξένος εργάτης απήλανε του αυτού δικαίωματος.

4) **Κοινωνική (σοσιαλιστική) μέριμνα, Κοινωνικός ανεφοδιασμός και Πρόνοια.** Εν τω βιβλίω της πεντατεύχου τω Δευτερονομίω, κατ' αρχάς **το χέρσον έτος** (Brach Jahr) ήτο τελείως άγνωστον, διότι η αποταμίευσις των χρεών, εν τω εβδόμω έτει, ουδεμίαν σχέσηιν είχε, προς το έτος τούτο, (**Εν Εξόδω ΚΓ' 10**), όμως εμφανίζει τον πολιτικόν αυτού χαρακτήρα «έξ έτη σπερείς την γην και συνάξεις τα γεννήματα αυτής, τω δε εβδόμω άφεςιν ποιήσεις», εις αντίθεσιν προς ταύτα εν (Δευτερ. ΙΔ, 28). Επίσης λέγονται: «μετά τρία έτη εξοίσεις παν το επιδέκατον των γεννημάτων σου, εν τω ενιαυτώ εκείνω θήσεις αυτό εν ταις πόλεσί σου», καθορίζεται επομένως όπως εις το τέλος εκάστου τρίτου έτους το 1/10 των συλλεγέντων δίδηται εις τους λευίτας, τους μετοίκους, τα ορφανά και τας χήρας και ύστερον εν συνεχεία αναφέρεται και ελύσεται ο λευίτης, ότι ουκ έστιν αυτώ μερίς, ουδέ κλήρος μετά Σου, και ο προσήλυτος και ο ορφανός και η χήρα, η εν ταις πόλεσί σου, και φάγονται και εμπλησθήσονται, ίνα ευλογήσῃ σε Κύριος ο Θεός σου, εν πάσι τοις έργοις, οίς αν

ποιής», εν (Δευτερ. ΚΔ, 19) αναφέρονται επίσης «εάν δε αμήσης αμητόν εν τω αγρώ Σου, και επιλάθη δράγμα εν τω αγρώ σου, ουκ αναστραφήση λαβείν αυτό τω προσηλύτω, τω ορφανώ και τη χήρα έσται, ίνα ευλογήση Σε Κύριος ο Θεός Σου εν πάσι τοις έργοις των χειρών σου, εάν δε ελαιολογής, ουκ επαναστρέψης καλαμήσασθαι τα οπίσω σου, τω προσηλύτω και τω ορφανώ και τη χήρα έσται και μνησθήση ότι οικέτης ήσθα εν γη Αιγύπτω». Εάν, λοιπόν, έχης θερισμόν εις τον αγρόν Σου και λησιμονήσης δεμάτιόν τι, δεν πρέπει να επιστρέψης οπίσω, για να το πάρης, αλλά να το αφήσης κ.λπ. Τούτ' αυτό σανιστά και διά τας ελαίας και το έλαιον. Τούτ' αυτό επίσης επιβάλλει και διά τους στάχυν και τας σταφυλάς (ΚΓ, 25). Πάσαι αύται αι εν τω Δευτερονομίω διατάξεις, έρχονται, όπως εξομοιωθώσι προς το πλήρως αναπτυσσόμενον χέρσον έτος (Brach Jahr). Γενικώς δε δηλοί το Δευτερονόμιον, εν αντιθέσει προς το της συνθήκης βιβλίον, πρόοδον εν σχέσει προς την πολιτικήν Νομοθεσίαν. Εκ τούτων εξαγομεν 1) ότι εν τη πραγματικότητα το Brach Jahr, δεν εφηρμόσθη 2) ότι τούτο ήτο προσθήκη μετά την αιχμαλωσίαν.

5) Ο περί του χρόνου της εργασίας Νόμος. Εν Εξοδ., (ΚΓ, 12) καθορίζεται νομοθετικώς, η διάταξις περί του Σαββάτου. Ο χαρακτηρισμός τούτου, είναι, σπουδαιότατος και πασιδηλότατος. Αναπαντική εκ της εργασίας ημέρα, ου μόνον διά τους κυρίους αλλά και διά τας ξένας εργατικές χείρας. Ούτος είναι ο πρώτος προσδιοριστικός νόμος διά την εργασίαν. Εν Εξόδω (ΚΔ, 21) καθορίζεται «έξ ημέρας εργά και ποιήσης, τη δε ημέρα τη εβδόμη να αναπαύησαι και κατά τον θερισμόν και κατά την περισυλλογήν ίδια» ώστε ενταύθα μετά μεγαλυτέρας προσοχής τονίζεται, η κατά την 7 ημέραν ανάπαυσις.

Εν Εξοδ. (Κ. 9) αναφέρεται ότι «την 7 ημέραν προς τιμήν του Γιεχωβά δηλ. του Θεού Σου να την τιμάς. Δεν πρέπει, όθεν, τότε κανένα έργον να επιτελέσης, ούτε δε τον υιόν, την θυγατέρα, τον σκλάβον, την δούλην, να κρατής, διότι ο Θεός εις έξ ημέρας τον ουρανόν, την γην, την θάλασσαν και πάντα εδημιούργησε και κατόπιν την ημέρα την 7 ανεπαύθη. Ως εκ τούτου ηυλόγησεν ο ίδιος ο Θεός την ημέραν ταύτην και καθηγίασεν αυτήν, ώστε, αντί της αρχικής ημέρας αναπαύσεως, το Σάββατον εγένετο ημέρα αγία διά τον Ιεχωβά. Η θρησκευτική δε κίνησις του ογδόου αιώνας εύρε την έκφρασίην της ενταύθα. Εκ του (Νεεμ. ΙΓ, 15) γνωρίζομεν, ότι η ημέρα αύτη δεν ετηρείτο πανταχού και πάντοτε, διότι το Σάββατον ήτο ημέρα τοπικών πανηγύρεων, διά τους Ισραηλίτας εμπόρους και τους χωρι-

κούς ως εκ τούτου, μόνον διά της βίας και διά κλείσεως των θυρών, ο Νεεμίας κατόρθωσε να εμποδίση την είσοδον εις την πόλιν.

Επίλογος

Πάντα ταύτα ήσαν αι πολιτικά διατάξεις του 7 αιώνας. Αύται εν συσχετισμώ προς τας προηγουμένας είναι πως προοδευτικά. Και αυταί όμως καθώς και οι προ του Δευτερονομίου Νόμοι και πολιτικά διαρρυθμίσεις, δεν κατόρθωσαν τας ανάγκας των τάξεων, και ίδια των λαϊκών, και αγροτών, να ελαφρύνωσιν, ούτε, εξ άλλου, να δώσωσι τέλος τι εις τας αντιθέσεις των τάξεων. Το κακόν, όθεν, δεν συνελήφθη από την ρίζαν του. Η διά της βίας αρπαγή των αγρών των οφειλετών, καθώς και το επιφέρον σκληρούς πόνους δικαίον επί των χρεών κ.τ.τ., διειρηθήσαν, ομοίως, ως και πριν. Αι ακτήμονες υποστάσεις δεν επροστατεύθησαν. Πολιτικώς, πάλιν, η θέσις Ιούδα, οία και η του Ισραήλ, προ της πτώσεως της Σαμαρείας, κατά τον 7ον αιώνα. Από του 701 η Ιουδαία ήτο ασσυριακή, Αιγυπτιακή, Βαβυλωνιακή, φόρου υποτελής, χώρα. Τούτο δε δηλοί ότι υψηλούς δασμούς και φόρους έδει να καταβάλλωσιν οι Ιουδαίοι. Εξ εκάστου, όθεν, ο βασιλεύς Ιωακείμ ελάμβανε ανάλογον ποσόν φόρου (χρυσόν, αργυρόν), ίνα τω βασιλεί Φαραώ Νεχώ - παραδίδη τούτους». Ο προφήτης Ιερεμίας ανεγνώρισε μεν, μόνος, την κατάστασιν ταύτην της χώρας, κατηγόρησεν, όμως, τον βασιλέα Ιωακείμ ως προδότην της χώρας, διότι ούτος εξήτει και συνίστα την υποταγήν υπό τους Βαβυλωνίους. Η Αιγυπτιακή δε, δημαγωγία και μερίς, ήτο καθ' υπερβολήν ισχυρά. Ίνα δ' οι Εβραίοι εσωτερικήν αστικήν ειρήνην έχωσιν, απεφάσισαν να ελευθερώσωσιν τους σκλάβους και τους δούλους (Ιερεμ. ΛΔ 8). Μόλις, όμως, παρήλθεν ο κίνδυνος, έλαβον οπίσω οι κύριοι αυτών τούτους. Ο Σεδεκίας προσεπάθησε να αποτινάξη, και εκ δευτέρου, τον ζυγόν των Βαβυλωνίων. Επέδραμεν, όμως, εκ δευτέρου ο Ναβουχοδονόσωρ και επολιόρησε την Ιερουσαλήμ. Εκ της πείνης πίπτει η πόλις, οι πλούσιοι διαπεραιούνται εις Βαβυλώνα. Εις την χώραν παραμένει μόνον ο όχλος (Δαλλάτ χα - Άρετς). Εις τον όχλον τούτον περιήλθον τα κτήματα των αιχμαλωτισθέντων. Τοιουτοτρόπως έληξαν οι εσωτερικοί αγώνες εν Ισραήλ και Ιουδαία, διά της ξενικής εισβολής.

[Ο Ιωάννης Ε. Σαγκριώτης υπήρξε θεολόγος - παιδαγωγός. Το παραπάνω κείμενο είναι από βιβλίο του με θέμα «Έρευνα ιστορικής ανασκοπήσεως των αγροτικών, οικονομικών και κοινωνικών σχέσεων του εβραϊκού λαού» (Αθήνα 1948), σελ. 39 κ.ε. Η εργασία αυτή είχε υποβληθεί αρχικά σε γερμανική γλώσσα, τον Μάιο του 1924, στο Πανεπιστήμιο της Λειψίας].

Παλαιά Διαθήκη Ελληνισμός

Στον επίλογο μελέτης του Θεολόγου κ. **Ευαγγέλου Καρακοβούνη**, με τίτλο «*Η Παλαιά Διαθήκη και οι επικριτές της*», που δημοσιεύθηκε στο επίσημο δελτίο της Εκκλησίας της Ελλάδος («*Εκκλησία*», τεύχος 3-Μάρτιος 2002), δημοσιεύονται τα παρακάτω:

«**Θ**α αποτελούσε μεγάλη παράλειψη εκ μέρους μας αν δεν αναφέραμε στο άρθρο αυτό και την πολύτιμη, πραγματικά, συνεισφορά της Παλαιάς Διαθήκης στην υπόθεση του ελληνισμού. Ας το προσέξουν καλά αυτό όσοι αναγορεύουν εαυτούς σε μοναδικούς αμύντορες του ελληνικού πολιτισμού, ιδιαίτερα τώρα στους δύσκολους καιρούς που διερχόμαστε, όπου πολιτικές και άλλες ύποπτες σκοπιμότητες και επιδιώξεις διαστρεβλώνουν και παραχαράσσουν ακόμη και τον πολιτισμό και την ιστορία των λαών.

Η Π.Δ., λοιπόν, συνιστά ένα σημαντικότερο γραπτό μνημείο του ελληνικού πολιτισμού, αφού:

α) Το κείμενό της είναι γραμμένο στην αρχαία ελληνική γλώσσα (της ελληνιστικής περιόδου). Το κείμενο αυτό αναφέρεται ως «Μετάφραση των Ο'», αποτελεί δε πράγματι μετάφραση από το εβραϊκό κείμενο, που έκαναν στην Αλεξάνδρεια (β' μισό του 3ου π.Χ. αι.) εβδομήντα σοφοί Εβραίοι, ακριβέστερα εβδομήντα δύο, στη διεθνή τότε γλώσσα του αρχαίου κόσμου που ήταν η ελληνική, καλύπτοντας έτσι τις θρησκευτικές ανάγκες των πολυαριθμών Ιουδαίων της διασποράς, αλλά και των προσηλύτων, οι οποίοι μιλούσαν την ελληνική ως μητρική

τους γλώσσα. Η μετάφραση των Ο' παραμένει ως η επίσημη Βίβλος ολοκλήρου του Χριστιανισμού σε Ανατολή και Δύση.

β) Η Π.Δ. είναι διάσπαρτη από άμεσες ή έμμεσες αναφορές στον αρχαίο ελληνικό πολιτισμό (ειδικά στα βιβλία Μακκαβαίων Α', Β', Γ' και Δ'). Μέσα από τις σελίδες της αναδύεται ο πολιτισμός τουλάχιστον 115 ελληνικών πόλεων.

γ) Αποτελεί το αρχαιότερο -μη ελληνικής προέλευσης- κείμενο (πειστήριο) για την απόδειξη της ελληνικότητας της Μακεδονίας, αφού σε αρκετά σημεία κατονομάζεται ρητά ο Μέγας Αλέξανδρος ως βασιλιάς των Ελλήνων: «Α κατέλιπεν εκεί Αλέξανδρος ο Φιλίππου, ο βασιλεύς ο Μακεδών, ος εβασίλευσε πρώτος εν τοις Έλλησι» (Μακ. 6,2 και Δαν. 8,20), και ως «άρχων των Ελλήνων» (Δαν. 8,21).

Η Π.Δ., επομένως, αποτελεί ένα μεγάλο θρησκευτικό και πνευματικό θησαυρό για τον παγκόσμιο πολιτισμό. Κυρίως όμως για μας τους Έλληνες είναι μια ανεκτίμητη πνευματική παρακαταθήκη που οφείλουμε να διαφυλάξουμε αμέριση στα πλαίσια της ελληνορθόδοξης παράδοσής μας. Είθε!

Τεκφούρ Σαράι, εβραϊκό σχολείο

Η Συναγωγή της Καστοριάς στο Μπαλατά

Του κ. ΘΡΑΣΥΒΟΥΛΟΥ ΟΡ. ΠΑΠΙΑΣΤΡΑΤΗ

Για αρκετά χρόνια κατηφόριζα στην Κωνσταντινούπολη το σοκάκι που περνάει μπροστά από το Τεκφούρ Σαράι και πάει προς το Εγρήκαπου, το Hoca Cakir Sokak, και συναντούσα στο δεξί μου χέρι μια μνημειώδη ασίδα που δεν μπορούσα τότε να αναγνωρίσω και να ταυτίσω, καθώς η επιγραφή στην κορυφή είχε κρυφτεί μέσα στα χορτάρια. Και επειδή οι γηγενείς της περιοχής είχαν μεταναστεύσει προ πολλού για άλλες πολιτείες, δεν υπήρχε κάποιος γνώστης να με πληροφορήσει.

Πολύ αργότερα, όταν άρχισα να γνωρίζω σε βάθος την Πόλη, έμαθα πως η ασίδα, κλειστή σήμερα, ήταν άλλοτε η κύρια είσοδος μιας εκ των πλέον ιστορικών Συναγωγών της Πόλης, που μετράει πάνω της αιώνες ιστορίας και η ρίζα της ξεκινά τη χρονιά της Άλωσης. Απέναντί της, αξιόλογα και επίσης αταύτιστα παλαιά κτίσματα, μαζί με τον εν γένει βυζαντινό περίγυρο, δημιουργούν πάντοτε εικόνα υποβλητική: Βρίσκεσαι σε μιαν άλλη εποχή...

Άλλοτε βρισκόταν εκεί η Συναγωγή της Καστοριάς. Καστοριανοί Εβραίοι έποικοι εγκαταστάθηκαν με προτροπή του Μωάμεθ στην περιοχή υπό τους Βυζαντινούς. Αναφέρεται μάλιστα η έλευση ενός σημαντικού αριθμού Καστοριανών, υπό την ηγεσία του ραβίνου Ματαθία Ταμάρ. Όντας ελληνόφωνοι Ρωμανιώτες, οι Εβραίοι της Καστοριάς έγιναν συνεκτικός κρίκος ανάμεσα στους υπόδουλους Ρωμιούς και στην Οθωμανική διοίκηση. Η άφιξή τους μάλιστα είχε τέτοια μαζικότητα και επιρροή στην περιοχή, ώστε για αρκετό διάστημα η ζώνη από το Εγρήκαπου ως και το Μπαλατά ήταν γνωστή με το όνομα της πόλης προέλευσης των εποίκων: Καστοριά. Πρέπει να σημειωθεί πως τα δρομάκια που οδηγούσαν στη Συναγωγή από το Εντιφνέκαπου και από τον κυρίως Μπαλατά, ήταν γνωστά στους ντόπιους ως «Las escaleras de la Kasturiya», τα σκαλοπάτια της Καστοριάς...

Ασφαλώς η κοινότητα των Καστοριανών δεν ήταν τόσο πολυάριθμη -ή αν θέλετε οι ισπανόφωνοι Σεφα-

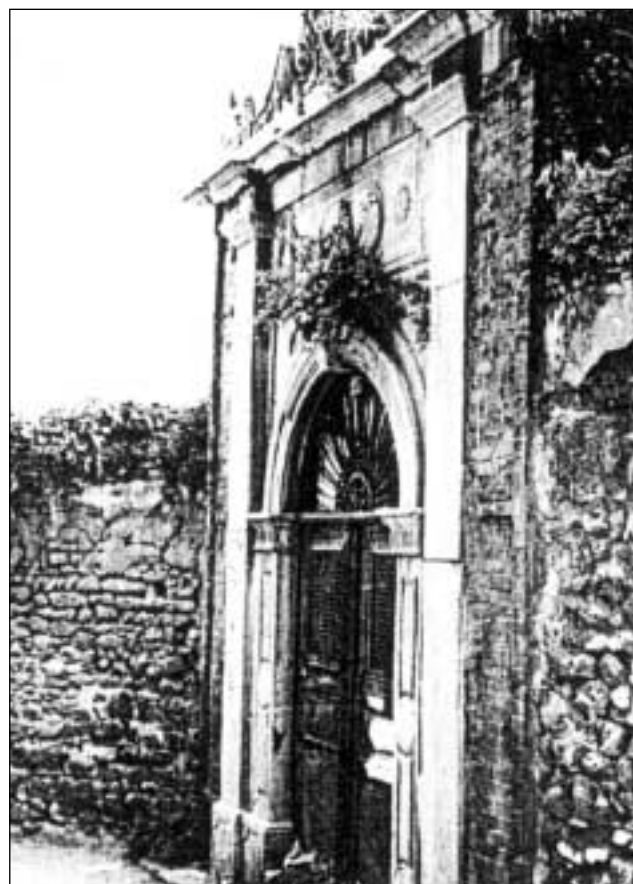
ραδίτες που αφίχθησαν στο τέλος του 15ου αιώνα ήταν τόσο πολλοί που δεν θα μπορούσαν να την αφήσουν αμυγή και ανεπηρέαστη. Αντίθετα, οι τελευταίοι επικράτησαν γλωσσικά τουλάχιστο. Παρόλα αυτά, η Συναγωγή της Καστοριάς διατηρήθηκε σε λειτουργία μέχρι την τέταρτη δεκαετία του 20ού αιώνα. Μάλιστα οι δυο κοινότητες, αυτή του Μπαλατά και αυτή που παρέμεινε στη μακεδόνικη πόλη, διατήρησαν μεταξύ τους στενές σχέσεις μέχρι το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, οπότε εξολοθρεύτηκαν οι Ελληνοεβραίοι από τους Ναζί. Σχέσεις οικονομικές όσο και κοινωνικές, που δυνάμωναν μέσα από συνοικέσια και οικογενειακούς δεσμούς. Και μέχρι τις μέρες μας, συναντάται στους Εβραίους της Κωνσταντινούπολης το δηλωτικό της καταγωγής επώνυμο *Kastoryano*, που κουβαλά ιστορία πέντε και πλέον αιώνων.

Στα προπολεμικά χρόνια οι γύρω από τη Συναγωγή δρόμοι ήταν πυκνά κατοικημένοι από εβραϊκές οικογένειες, και οι παλιότεροι θυμούνται το σαμάς -νεωκόρο - να γυρίζει τα απογεύματα της Παρασκευής καλώντας τους άνδρες για προσευχή: «*Alto Sinyores, ya van a dizir Baruh Sema*»- «Εμπρός κύριοι, πάμε να προσευχηθούμε για το Σάββατο». Πιο παλιά ακόμη, το ίδιο το ανάκτορο του Τεκφούρ Σαράι κατοικείται από εβραϊκές οικογένειες λειτουργώντας κάποτε και ως Πτωχοκομείο. Στα 1850 ακόμη, γράφει ο Σκαρλάτος Βυζάντιος «...εργάζονται υαλοουργοί Ιουδαίοι. Εις δε το υπέργειον οικούσιν άθλια τινές οικογένειαι Ιουδαίων...».

Το αρχικό κτίσμα της Συναγωγής υπέστη ασφαλώς πολλές τροποποιήσεις και σίγουρα οι φωτιές θα το έβλαψαν πολλάκις, πριν καταλήξει στην τελευταία ανακαίνιση ή στην εκ βάθρων ανέγερση στα 1893. Αυτήν υποδηλώνει αλλώστε η εβραϊκή χρονολογία 5653 στο υπέρθυρο της αψίδας, όπου επίσης αναγράφεται με εβραϊκούς χαρακτήρες το όνομα Καστοριά. Ολόκληρο οικοδομικό τετράγωνο ανήκε στην κοινότητα, περιλαμβάνοντας γραφεία (*gabaim*), ευμεγέθη κυρίως Συναγωγή, πλούσια διακοσμημένη κατά τις περιγραφές που έχουν διασωθεί, μια δεύτερη μικρότερη Συναγωγή στην άκρη της αυλής, και μικρό ευκτήριο οίκο «μιντράς», που εχρησιμοποιείτο για τις καθημερινές προσευχές, αλλά και στις γιορτές, όταν γέμιζε η μεγάλη Συναγωγή. Υπήρχε επίσης ένα πηγάδι, όπου «έριχναν» οι πιστοί τις αμαρτίες τους στη γιορτή του Εξιλασμού (Ρος Ασανά) και το νερό εχρησιμοποιείτο επίσης για την πλύση των νεκρών, πριν από την ταφή.

Όλα αυτά είχαν τραγικό τέλος στα 1937. Μια ακόμη φωτιά εξαφάνισε τα κτίρια, που ως επί το πλείστον ήταν ξύλινα, σβήνοντας για πάντα πολύτιμες ιστορικές μαρτυρίες και τοποθετώντας πια στην ιστορία μια από τις αρχαιότερες Συναγωγές της Πόλης. Έκτοτε ο χώρος εγκαταλείφθηκε και η Συναγωγή δεν ξαναχτίστηκε ποτέ.

Σήμερα διατηρούνται η αφιδωτή κυρίως πύλη και άλλη μια πύλη στην πίσω πλευρά. Σε μια γωνιά είναι στοιβαγμένες κάμποσες ταφόπλακες. Πρέπει να επισημανθεί πως στην περιοχή του Εργήκαπου έχουν αναβρεθεί εβραϊκές επιτύμβιες επιγραφές, χρονολογούμε-

Συναγωγή Καστοριάς

νες από τη βυζαντινή περίοδο, με ονόματα Ρωμανιών ελληνοφώνων Εβραίων.

Διατηρείται επίσης και το σχολείο της κοινότητας. Στο πίσω σοκάκι, ανηφορίζοντας δέκα με είκοσι μέτρα, συναντάς δίπατο πέτρινο κτίσμα με δώμα, με τον κεραμοπλαστικό του ιστό να ξεχωρίζει. Σήμερα έχει διαμορφωθεί σε κτήριο κατοικιών.

Θλιβερή εικόνα γεμίζει την ψυχή του επισκέπτη. Την τελευταία δεκαετία η έκταση έχει ισοπεδωθεί και χρησιμοποιείται ως σταθμός φύλαξης αυτοκινήτων (*Otogar Parki*).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Deleon Jak, Ancient districts on the Golden Horn, Gozlem, Istanbul χ.χ.

Galante Abraham, Les Synagogues d' Istanbul, Hamenora, Istanbul 1937.

Galante Abraham, Histoire de Juifs d' Istanbul, /-//, Istanbul 41-42.

Guleryuz Naim, Istanbul sinagoglari, Istanbul 1992. Karmi Ilan, Jewish sites of Istanbul, Istanbul 1992. Mitrani Mili-Alok Ersin, Anatolian Synagogues, Istanbul 1992.

Σκαρλάτος Βυζάντιος, Κωνσταντινούπολις, τ. Α', Αθήνησι 1851 (Ανατύπωση εκδ. Πελεκάνος, Αθήνα 1993).

Stavroulakis N., Jewish sites and Synagogues in Greece. Talos Press, Αθήνα 1993. Τσολάκης Πάνος, Η εβραϊκή συνοικία της Καστοριάς, Θεσσαλονίκη 1994.

Varol Marie Christine, Balat, Fauburg Juif d' Istanbul, Isis, Istanbul 1989.

Μωϋσής Αλλατίνης

Σκιαγραφώντας τον βίον του μεγάλου της ελληνικής κοινότητας Θεσσαλονίκης ευεργέτου Ιωάννου Παπάφη, δεν ηδυνάμεθα να μη αναμνησθώμεν και ετέρου της πόλεως ταύτης κλεινού τέκνου, ετέρου σεβασμίου πρεσβύτου, ετέρου μεγάλου φιλανθρώπου, του προ τετραετίας και επέκεινα από των κόλπων της προσφιλοῦς μεν αὐτῶ, ἴσα δε φιλοῦσης τούτου Θεσσαλονίκης, αφαρπαγέντος ὑπὸ τοῦ Χάρωνος, Μωϋσέως Αλλατίνη!

Δεν ἦτο Ἕλλην, οὐδέ χριστιανός ο Μωϋσής Αλλατίνης, ἀλλ' Ἰσραηλίτης το γένος και Ἰουδαίος το θρησκείμα. Πλην οὐδεὶς ἴσως ἄλλος ἐνεπνέετο πραγματικώτερον ἐκ τῆς ἀρχῆς· «Οὐκ ἔνι Ἕλλην, οὐκ ἔνι Ἰουδαίος». Τύπος ἀνεξιθρησκείας και φιλανθρωπίας, ἠγάπα και ἐβοήθει ἐπίσης ὁμοθρήσκους και ετεροθρήσκους. Ευεργετών δε διηνεκῶς τὴν Ἰσραηλιτικὴν κοινότητα, οὐδέποτε ἐλημόνει τοὺς Ἕλληνας και Τούρκους συμπολίτας αὐτοῦ. Ἦτο και οὗτος εἰς τῶν ἐξαιρετικῶν ἐκείνων ἀνδρῶν, οἵτινες δὲν ἀνήκουσιν ἀποκλειστικῶς εἰς το ἴδιον αὐτῶν ἔθνος, ἀλλ' εἰς σύμπασαν τὴν ἀνθρωπότητα· διὸ και ἀμερίστου ἀπῆλαυε τῆς ἀγάπης και τοῦ σεβασμοῦ πάντων ἀνεξαιρέτως, ἀνευ διακρίσεως φυλῆς και θρησκείματος· θανάων δε προεπέμφθη μέχρι τῆς υστῆτης αὐτοῦ κατοικίας οὐ μόνον ὑπὸ τῶν ὁμοθρήσκων αὐτοῦ, ἀλλὰ και ὑπὸ πάντων τῶν Θεσσαλονικέων, ἐξόχως δε ὑπὸ τῶν ἐλληνικῶν κοινῶν, ἴσα πενήσαντος ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ ἐπιφανοῦς πολίτου και ἐξαιρετικῶς ἀποδότος αὐτῷ τιμᾶς.

Ο Μωϋσής Αλλατίνης ἐγεννήθη ἐν Θεσσαλονίκῃ τῇ 8 Ἰουλίῳ 1809 ἐκ τοῦ Λαζάρου Αλλατίνη και τῆς Ἄννης Μορβούργου, ἐφηβος δε τὴν ἡλικίαν ἀπεστάλη εἰς Ἰταλίαν πρὸς ἀποπεράτωσιν τῶν ἐγκυκλίων αὐτοῦ σπουδῶν και ἐκμάθησιν τῆς ἰατρικῆς ἐπιστήμης. Καὶ τὰς μεν ἐγκυκλίους αὐτοῦ σπουδᾶς συνεκπλήρωσεν ἐν Λιβόρνα, τοῦ δε διδακτορικοῦ πτυχίου ἐτύχεν ἐν τῇ ἰατρικῇ ἀκαδημίᾳ τῆς Πίζης, τὴν ἀδειαν δε τοῦ μετέρχεσθαι το ἰατρικὸν ἐπάγγελμα ἐχορήγησεν αὐτῷ ἡ ἐν Φλωρεντία ἰατρικῇ Ἀκαδημίᾳ. Ἐπανακάμψας εἰς Θεσσαλονίκην ἐπεδόθη εἰς τὴν ἐξάσκησιν τῆς ἰατρικῆς, κτησάμενος ἐν βραχεί πολυπληθῆ πελατείαν και φήμην σοφοῦ ἄμα και φιλανθρώπου ἰατροῦ. Πλην ἐπελθὼν ο θάνατος τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, καθ' ἣν ἐποχὴν οἱ νεώτεροι αὐτοῦ ἀδελφοὶ ἦσαν ἐπὶ παῖδες, ἠνάγκασεν αὐτὸν ν' ἀναλάβῃ τὴν διεύθυνσιν τοῦ μεγάλου ἡδὴ ἐμπορικοῦ οἴκου τοῦ πατρὸς, συνδυάσας οὕτω τὴν τέχνην τοῦ Ἀσκληπιοῦ πρὸς τὴν τοῦ ἐμπολοῦ ἐργαίῳ.

Το 1838 μετέβη εἰς Τοσκάνην τῆς Ἰταλίας, ἐνθα και ἐνυμφεῦθη τὴν ευγενῆ δεσποινίδα Ρόζαν Μορτέρα. Ἐπανελθὼν μετὰ ἐν ἔτος εἰς Θεσσαλονίκην ἐπεδόθη ὅλως εἰς τὸ ἔργον τοῦ ἐμπορίου, ἐπελάβετο δε ἐκθύμως τοῦ ἔργου, ὅπερ ἐμέλλε βραδύτερον νὰ δοξάσῃ αὐτόν. Πρώτιστον μέλημα αὐτοῦ ἦν ἡ σύστασις σωματείου πρὸς περίθαλψιν τῶν ἀπόρων ἀσθενῶν. Ἐν διαστήματι δ' ὀλίγου χρόνου και ἄλλα πλείστα συνετελέσθησαν φιλανθρωπικὰ ἔργα, τῇ εἰσηγήσει και γενναιοφροσύνῃ αὐτοῦ. Ἰδία ὁμως τὴν δianoian και τὴν καρδίαν αὐτοῦ, πᾶσαν τὴν δραστηριότητα και πᾶσας τὰς φροντίδας, ἀφιέρωσεν εἰς ἔργον μέγα και δυσχερές, τὴν ἠθικὴν δηλονότι και διανοητικὴν ἀναγέννησιν τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ ὁμοθρήσκων αὐτοῦ, ὡν τὴν οἰκτρὰν κατάστασιν βαρυνθῶν ἐβλεπε. Το 1856 δαπάναις αὐτοῦ ὡς και τοῦ παιδικοῦ φίλου Σολομώντος Φερνανδέξ, γενικοῦ νῦν διευθυντοῦ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Société générale de l'Empire Ottoman, ἰδρύεται ἐν Θεσσαλονίκῃ σχολὴ καλῶς κατηρητισμένη. Ἀλλὰ τὸ ἔργον τοῦτο, ὅπερ ὑπῆρξεν ἡ πρώτη λαμπρὰ ἡν ο Μωϋσής Αλλατίνης ἀνήψε πρὸς φωτισμόν τῆς ἐν βαθεὶ σκότει ἀμαθείας καθευδοῦσης Ἰσραηλιτικῆς νεολαίας, ἐνανάγησε κατὰ τῶν σκοπέλων τῶν προλήψεων, αἵτινες ἐθεώρουν τὴν λαϊκὴν ἐκπαιδεύσιν ἀντικειμένην εἰς τὰς θρησκευτικὰς ἀρχὰς, και μετὰ τετραετῆ βίον ἡ σχολὴ αὕτη διαλύεται. Τοῦτο ὁμως δὲν ἐχαλάρωσε τὰς προ-

σπαθείας τοῦ ὄντως φερωνύμου Μωϋσέως τοῦ νέου Ἰσραὴλ, ἐκ τῆς πείρας διδαχθέντος ὅτι το ἔδαφος εἶδει νὰ καλλιεργηθῆ πρότερον ἐπιμελῶς, ἵνα καταστῆ πρόσφορον εἰς σπορὰν και καρποφορίαν.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, το 1860, ἰδρύετο ἐν Παρισίοις ἡ «Παγκόσμιος Ἰσραηλιτικὴ Ἐνώσις», σκοπὸν ἔχουσα τὴν ἠθικὴν και διανοητικὴν ἀνύψωσιν τῶν ἐν Ἀνατολῇ Ἰσραηλιτῶν. Ἡ ἰδρυσις τοῦ ἰσχυροῦ τούτου σωματείου ἐμπνεύσασα νέον σθένος εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ Αλλατίνη, ὑπεβόηθησε τὴν πραγματοποιήσειν τοῦ μεγαλεπήβολου σχεδίου αὐτοῦ. Οὕτω δε ἀναλαβὼν τὴν προεδρίαν τῆς ἐπιτροπῆς τῆς «Παγκοσμίου Ἰσραηλιτικῆς Ἐνώσεως», κατέλιπε πᾶσαν ἄλλην ἀσχολίαν και τὴν συμπράξει τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ Δαρείου και Σολομώντος ὡς και τὴν ἀντιλήψει τοῦ προημινομένου Φερνανδέξ, ὡ ἀνετέθη ἡ προεδρία τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπιτροπῆς τῆς «Ἰσραηλιτικῆς Ἐνώσεως», ἐχώρησεν ἐρρωμένος εἰς τὸ ἀναμορφωτικὸν αὐτοῦ ἔργον, ὑπὲρ οὐ ἀπέταξεν εαυτόν, τὴν περιουσίαν και πᾶσας τὰς εὐρείας ἐν τῷ ἐξωτερικῷ σχέσεις αὐτοῦ. Οὕτω δε διὰ τῶν ὑπερανθρώπων αὐτοῦ προσπαθειῶν ἡ Ἰσραηλιτικὴ κοινότητα τῆς Θεσσαλονίκης ἐκτήσατο καλὴν σχολὴν ὡν ἀργένων, καλὸν παρθεναγωγεῖον μετ' ἰδιατεροῦ ἠγνιαγωγεῖον· πρὸς δε και ἐν ἱεροσπουδαστήριον (Ταλμουδ Τορά). Τα ευεργετικὰ ἀποτελέσματα τῶν ἐκπαιδευτηρίων τούτων, ἐν οἷς ὑπὲρ τοὺς δισχιλίους παῖδες ἐκπαιδεύονται, δὲν ἐβράδυναν νὰ καταστῶσι ψηλαφητὰ· τὸ ἐθνικὸν συναίσθημα τῶν ἐν Θεσσαλονίκῃ πολυαριθμῶν Ἰσραηλιτῶν ἀνεξωγονήθη· ἐκεντήθη ἡ φιλοτιμία πρὸς δημοσίαν συνεισφοράς· πλείστα φιλεκπαιδευτικὰ, φιλανθρωπικὰ και ἀλληλοβοηθητικὰ ἀδελφότητες συνέστησαν· τὸ πρὸς περίθαλψιν τῶν ἀπόρων ἀσθενῶν σωματεῖον ἀνασυνέστη και ἡ ἐξόντωσις τῶν ἀρχαίων προλήψεων ἐπετεύχθη κατὰ το ἐνόν.

Ἀλλὰ ἀφωσιωμένοι ο Μωϋσής Αλλατίνης εἰς τὸ ἔργον τῆς ἠθικῆς και διανοητικῆς ἀναπτύξεως και τῆς ἐν γένει βελτιώσεως τῆς τύχης τῶν ὁμοθῶν και ὁμοθρήσκων αὐτοῦ, οὐδόλως ἐλημόνει τοὺς ετεροθρήσκους και ετεροεθνείς συμπολίτας αὐτοῦ. Ἰταλοὶ, Ἕλληνες, Τούρκοι, πάντες, ὡς ἐφθίμεν εἰπόντες, ἀπῆλαυον τῆς ἀγάπης και τῶν ευεργεσιῶν αὐτοῦ. Οἱ Ἰταλοὶ αὐτῷ κυρίως οφείλουσι τὴν ἐν Θεσσαλονίκῃ βασιλικὴν ἰταλικὴν σχολὴν, ἣν και γενναίως ἐπρὸς οὐδότησεν. Ο Αλλατίνης, πολίτης αὐτὸς ἰταλῶν ὡν, ὑπῆρξεν ἐπίσης ὁ ἰδρυτὴς τῆς ἐν Θεσσαλονίκῃ ἰταλικῆς ευεργετικῆς εταιρίας. Πρὸς τοὺς Ἕλληνας δε ἐξαιρετικὴν ὄλως ἐτρέφε συμπάθειαν, πρόθυμος εἴποτε ἀρωγὸς εἰς παν φιλεκπαιδευτικὸν ἢ φιλανθρωπικὸν τῆς ἐν Θεσσαλονίκῃ ἐλληνικῆς κοινότητος ἔργον. Περὶ πολλοῦ δε ποιούμενος τὴν διατήρησιν φιλικῶν σχέσεων μετὰ τῶν κατὰ καιροὺς ὀρθοδόξων μητροπολιτῶν και τῶν προκρίτων τῆς ἐλληνικῆς κοινότητος Θεσσαλονίκης, ἐκ τῶν κυριωτέρων αὐτοῦ μελημάτων εἶχε τὴν ἀδελφικὴν συμβίωσιν τῶν δύο συνοικίων λαῶν. Οὐχ ἦττον δε και οἱ Μουσουλμάνοι συμπολίται αὐτοῦ πολλὰ ἔλαβον δείγματα τῆς ἀνεξιθρησκείας τοῦ Μωϋσέως Αλλατίνη, μὴ λείποντος και δ' ἔργων νὰ ἐκδηλοῖ τὴν ευγνωμοσύνην αὐτοῦ πρὸς το κράτουν ἔθνος ἐπὶ τῇ απ' αἰῶνων χορηγομένῃ τοῖς ὁμοθρήσκους αὐτοῦ φιλοξενίᾳ.

Τοιοῦτον ὄντα τὸν Μωϋσέα Αλλατίνη, δικαίως πάνυ ζῶντα μεν ἐτίμησαν διὰ παρασῆμων αἱ κυβερνήσεις Τουρκίας, Ελλάδος, Αὐστροουγγαρίας και Ἰταλίας, θανόντα δε τῇ 20 Σεπτεμβρίου τοῦ 1882 πλήρη δόξης, ἀπαξίας ο τῆς Θεσσαλονίκης λαὸς ἐκήδευσε και τὰς υψίστας τιμὰς τῆς το γηγῶν αὐτοῦ σκῆνος διὰ τῶν ἀντιπροσωπευοῦσῶν αὐτόν κοινοτικῶν και θρησκευτικῶν ἀρχῶν ἀπένεμεν.

[Ἀπὸ τὸ «Ἡμερολόγιον τῆς Ἀνατολῆς, ἔτους 1887». Ἐν Κωνσταντινουπόλει—Τύποις Ἰ. Παλαμάρη, 1886—Ἀπὸ τὸ Ἀρχεῖο τοῦ κ. Μωϋσῆ Κ. Κωνσταντίνη]

Μια εβραϊκή οικογένεια των Αθηνών

Η ζωή της προπολεμικά και κατά τον διωγμό της Κατοχής

Από το βιβλίο της γνωστής δημοσιογράφου **Μαρίας Ρεζάν**, “Με νοσταλγία... για μια ζωή έτσι, χωρίς πρόγραμμα” (Εκδόσεις Πατάκη, 2000) παραλαμβάνουμε τις παρακάτω σελίδες που αναφέρονται στη ζωή της εβραϊκής οικογένειάς της στην Αθήνα, πριν από τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και κυρίως κατά την περίοδο της Κατοχής. Στο πολύ ενδιαφέρον αυτό βιβλίο αναμνήσεων υπάρχουν πολλά γεγονότα και διηγήσεις που αφορούν κυρίως την αντίστοιχη ζωή της ισραηλιτικής κοινότητας των Αθηνών.

Η ιστορία των γονέων

Η ζωή στην πατρική οικογένεια

Οι γονείς μας ήταν και οι δυο τουρκομερίτες, εβραϊκής καταγωγής, από τη Σμύρνη. Και, όπως συνήθως συμβαίνει με όλα τα παιδιά του κόσμου, επηρέασαν κι αυτοί, και μάλιστα έντονα, τη διαμόρφωση των χαρακτήρων των παιδιών τους. Με τα δικά τους χαρακτηριστικά ο καθένας, και πάντως μ’ αυτά που στα μάτια μας φάνταζαν σαν το στοιχείο εκείνο που προσδιόριζε το χαρακτήρα τους. Η απέραντα μεγάλη καρδιά του πατέρα μας και η ατέλειωτη, θαρρείς, αξιοπρέπεια της μητέρας μας.

Ο πατέρας μου λεγότανε **Ιάκωβος Μισραχή**, αλλά, σε όποια γειτονιά και αν ζήσαμε από τότε, άκουγα να τον φωνάζουν «μπαρμπα-Ζακ» (Ιάκωβε). Ήταν ένας πανύψηλος, αρκετά γεμάτος και ασουλούπωτος άντρας, που φορούσε χοντρά γυαλιά μυωπίας και που μια ζωή ολόκληρη τον θυμάμαι να πλέει μέσα στα τσαλακωμένα του κουστούμια. Ήταν το δέκατο παιδί μιας εύπορης σχετικά οικο-

γένειας από τη Σμύρνη, που τα παιδιά της, ανάλογα και με το θάρρος, την ιδιοσυγκρασία και την τόλμη καθενός από αυτά, άρχισαν σταδιακά να εκπατρίζονται, άλλο για τα Βαλκάνια, άλλο για την Ευρώπη, άλλο για τη Βόρεια και άλλο για τη Λατινική Αμερική. Και κάποιο απ’ αυτά νομίζω πως έφτασε και έως την Αφρική. Στην Ελλάδα ήρθε μόνο ο δέκατος, ο πατέρας μου.

Μικρός γιος του Μποχώρ και της Ρείνας, ο άνθρωπος αυτός με την καλή καρδιά, την αγαθή ψυχή, που και τα δυο συνόδευε ένα απόλυτα προοδευτικό πνεύμα, ανοιχτό στα κελεύσματα των καιρών, φαίνεται πως από μικρός διάβαζε πολύ και είχε μάλιστα και αδυναμία στα ιστορικά βιβλία. Άνθρωπος που του άρεσε να ξέρει τι συμβαίνει στον κόσμο και όχι μονάχα στη χώρα που ζούσε, ο Ζακ Μισραχή, από νέος ακόμη, διάβαζε απαιτητικώς και καθημερινά την ξένη του εφημερίδα. Γαλλική λόγω προπαιδείας, και συνήθως τον «Le Temps», τον πρόγονο της σημερινής «Le Monde».

Από την άλλη μεριά, ποιο είναι το παιδί εκείνο που δεν πιστεύει πως η μητέρα του υπήρξε ωραίοτατη. Κι εγώ το πίστευα, λοιπόν, όπως και εξακολουθώ να το πιστεύω, για τον πρόσθετο λόγο ότι η δική μου έμοιαζε πράγματι με αρχαίο άγαλμα, ή μάλλον αρχαίο αγαλματίδιο. Σε τέτοιο σημείο μάλιστα, που σαν μέγιστη λιγάκι την αποκαλούσα «Ταναγραία», έτσι μικροσκοπική και μικροκαμωμένη όπως ήταν, αλλά τρισχαριτωμένη στην εμφάνιση.

Τη λέγανε **Μαρί-Ντουντού, Πολίτη** το επίθετο, και ήταν πρωτότοκη κόρη του Μωυσή και της νόνας Εσθήρ. Και, για να πω την πάσα αλήθεια, ποτέ δεν κατάλαβα εντελώς καλά τι δουλειά ακριβώς έκανε ο πατέρας της. Αν, πάντως, καταλάβαινα καλά από ακριτομυθίες και μισόλογα που ακουγόnton μέσα στο σπίτι μας, ο παππούς Πολίτης, Σμυρνιός κι αυτός, εξαφανιζότανε κατά καιρούς στα βάθη της Ανατολίας — κανείς δεν έβαζε το χέρι του στη φωτιά ότι ήταν πάντοτε για παστρικάς δουλειές —, γύριζε κάποτε, έκανε ένα παιδί στη γυναίκα του και σε λίγο καιρό ξανάφευγε. Μπερδεμένα πράγματα.

Άλλες πληροφορίες πάλι έλεγαν πως κάποτε και με κόπο πολύ κατάφερε να στήσει ένα γραφείο μεταφορών με καμήλες, που εξυπηρετούσε, λέει, τη Σμύρνη με την Κωνσταντινούπολη. Γραφείο που επέμενε πεισματικά να διατηρήσει και όταν πια οι δυο πόλεις συνδέθηκαν με το σιδηρόδρομο. Δεν άντεξε στον ανταγωνισμό και καταστράφηκε, καταπώς λέγανε τα κουτσομπολιά, ολοσχερώς. Όπως και να έχει το θέμα, το σίγουρο είναι πως το όνομα

Η εβραϊκή ζωή στην Αθήνα προπολεμικά. Στιγμιότυπο από τη θεμελίωση της Συναγωγής Αθηνών το 1935. Διακρίνονται στην 1η σειρά: στο κέντρο ο τότε πρόεδρος της Ι.Κ. Αθηνών Ζαχαρίας Βιτάλ, δεξιά ο Νάω Γιουσουρούμ και αριστερά ο θρησκευτικός λειτουργός Αβραάμ Φαρίν. Στο βάθος, ο υπαρχηγός της 13ης ομάδας προσκόπων Νούλης Βιτάλ

του Μωυσή δεν περιλαμβανόταν στη λίστα με τα ονόματα των πιο ευκατάστατων Σμυρνιών. Εβραϊκής καταγωγής οι γονείς μου, ποτέ ωστόσο δε θυμάμαι το γεγονός αυτό να έπαιξε κάποιο ιδιαίτερο ρόλο στο σπίτι μας. Ούτε τα Σάββατα είχαν κάποια ιδιαίτερη σημασία για μας ούτε οι φίλοι της οικογένειας ήταν αποκλειστικά ή κατά προτίμηση εβραϊκής καταγωγής. Τίποτα. Το Πάσχα μόνο, το εβραϊκό, θυμάμαι τη μητέρα μου να ετοιμάζει τα άζυμα, κι αυτό ήταν το μόνο πράγμα που μας διαφοροποιούσε από τους άλλους ανθρώπους που ήξερα. Για να πω την αλήθεια επίσης, αμφιβάλλω και αν πήγα ποτέ σαν παιδί στη Συναγωγή, και πάντως δεν το θυμάμαι, θα

πρέπει να οφειλόταν αυτό στο γεγονός ότι και οι δυο γονείς μου ανήκαν στο είδος εκείνο των ανθρώπων που ξέρουν να αφομοιώνονται από τη χώρα που τους φιλοξενεί. Με ευκολία και δίχως προκαταλήψεις. Χωρίς να απαρνιούνται την καταγωγή τους βέβαια, αλλά και δίχως να είναι αυτή που θα καθορίζει την ένταξη στην κοινωνία που ζούσαν.....

.....
 ...Τέλειωνα και το γυμνάσιο πια και ετοιμαζόμουν για το πανεπιστήμιο. Δίναμε εξετάσεις, θυμάμαι, απολυτήριες και ήταν στο μάθημα της ιστορίας. Μόλις που το είχαμε δώσει, λοιπόν, το διαγώνισμα στο μάθημα αυτό, και μια συμμαθήτριά μας, γνωστή κομμουνίστρια εκείνης της εποχής, έβαλε φωτιά να κάψει τα βιβλία του μαθήματος, που, εκτός των άλλων, εξυμνούσαν και το καθεστώς της 4ης Αυγούστου. Και δεν έβαλε μόνο φωτιά επάνω στην ταράτσα του σχολείου, μας παρότρυνε κιόλας να κάνουμε κι εμείς οι άλλες το ίδιο.

Φούντωσε η φωτιά, αλλά κυρίως αυτό που φούντωσε ήταν το όλο θέμα. Δικτατορία του Μεταξά είχαμε, βιβλία της ιστορίας ήταν, οπότε η πράξη, και κυρίως η προτροπή της «επαναστάτριας» της τάξης μας έπρεπε να τιμωρηθεί. Και μάλιστα παραδειγματικά!

Ο γυμνασιάρχης του σχολείου μας, ένας άνθρωπος από την Καρδίτσα, άρχισε, λοιπόν, να μας καλεί μία-μία ξεχωριστά, να μας ανακρίνει κανονικά και να μας απειλεί με τη μαγκούρα του.

«Παλιοκατοίκες του κερατά» ούρλιαζε «μη μου κάνετε εμένα τις μωρές παρθένες, πέστε μου ποια ήταν αυτή που είχε την ιδέα και βάλανε τη φωτιά».

Μια δυο τρεις, σε όλες ούρλιαζε ο ανθρωπάκος, αλλά επλανάτο πλάνην οικτρών. Δεν το μαρτύρησε καμιά μας!

Αλλά ο κ. γυμνασιάρχης ήταν αποφασισμένος να τη βρει την άκρη. Και ίσως να εξαρτιότανε και η μετέπειτα εξέλιξη του, εδώ που τα λέμε, στο εκπαιδευτικό σύστημα της δικτατορίας από αυτό. Απελπισμένος και έξω φρενών, λοιπόν, με τις «παλιοκατοίκες», που όλες τους είχανε δει το συμβάν, αλλά καμιά δε θυμότανε τίποτα, φώναξε τα μέλη του συλλόγου των κηδεμόνων της τάξης μου, μέλος του οποίου ήταν και ο πατέρας μου, και τους εξήγησε σαφέστατα πως τα βλαστάκια τους κινδύνευαν να μην αποφοιτήσουν αν συνέχιζαν την ίδια τακτική. Να έχουν, δηλαδή, πάθει ομαδική αμνησία. Έπαιρνε τον κάθε γονιό χωριστά, του εφιστούσε την προσοχή για την κόρη του, ώσπου ήρθε και η σειρά του πατέρα μου:

«Λοιπόν, κύριε Μισραχή, ελπίζω η δική σας κόρη...».

...Και ο πατέρας μου, που κατάλαβε αμέσως περί τίνος επρόκειτο, τον διέκοψε, πήρε ύφος αυστηρό και του είπε:

«Όχι, κύριε γυμνασιάρχα μου. Να με συγχωρείτε πολύ. Αλλά εγώ στην κόρη μου να σας το μαρτυρήσει αυτό δεν μπορώ να της το πω. Γιατί βλέπετε, κύριε γυμνασιάρχα, για να μαρτυρήσει κάποτε ένας προ-προ-πρόγονός μου, εδώ και κάπου 2.000 χρόνια, εγώ παιδεύομαι ακόμα...».

Θέλετε το πιστεύετε, θέλετε δεν το πιστεύετε. Συνάντησα ανθρώπους στη ζωή μου που, και τριάντα χρόνια μετά, όταν άκουσαν το πατρώνυμο μου με ρώτησαν:

«Μήπως είστε η κόρη του κυρίου που είχε απα- ντήσει στο γυμνασιάρχη κτλ...».

Εκεί, προς τα τέλη πια της δεκαετίας του '30, είχαν αρχίσει να φτάνουν όλο και πιο συχνά στην Ελλάδα, και οι περισσότεροι από αυτούς στην Αθήνα, μικρές στρατιές ταλαιπωρημένων προσφύγων, από την κεντρική Ευρώπη κυρίως, άνθρωποι που με χίλια ζόρια είχαν κατορθώσει να το σκάσουν από τις χώρες τους, διαισθανόμενοι προφανώς τα χειρότερα. Αξιολύπητοι άνθρωποι, αλλά που ανάμεσά τους, ανακατωμένοι μ' αυτούς, ήταν και άλλοι, το ίδιο φαινομενικά αξιολύπητοι, άγνωστης προέλευσης και παρελθόντος, αυτό που λέμε συχνά κάθε καρδιάς καρύδι. Συχνά κατάδικοι του κοινού ποινικού δικαίου, οι άνθρωποι αυτοί περνούσαν τα σύνορα σαν πρόσφυγες κι αυτοί με εντολή του γερμανικού και του ιταλικού καθεστώτος της εποχής, να συλλέξουν πληροφορίες και να προετοιμάσουν το έδαφος για ό,τι τότε φαινότανε σε όλους εμάς ότι ανήκε απλώς και μόνο στη σφαίρα της φαντασίας. Παρά τα όσα τρομερά και φοβερά διηγούνταν οι καημένοι οι αληθινοί πρόσφυγες, ιδίως στα μέλη της ελληνικής επιτροπής περιθάλψεως προσφύγων, ένα από τα οποία ήταν και ο Ζακ Μισραχή. Μόνο μεγάλη καρδιά και περίσσειμα ψυχής ήταν αυτά που χρειάζονταν για να δουλεύεις σε μια τέτοια επιτροπή και ο πατέρας μου τα είχε και τα δύο. Και όπως, προς γενική κατάπληξη, το δικτατορικό καθεστώς της 4ης Αυγούστου είχε αφήσει την επιτροπή να επιτελεί το έργο της απρόσκοπτα, στον πατέρα μου είχε ανατεθεί η αποστολή να έρχεται σε επαφή με το Υπουργείο των Εσωτερικών του Μανιαδάκη και να φροντίζει για την έκδοση αδειών παραμονής και εύρεσης εργασίας στους κατατρεγμένους εκείνους ανθρώπους. Αλλά μαζί μ' αυτούς και στους δήθεν κατατρεγμένους...

.....
.....

Οι δουλειές του πατέρα μας πήγαιναν καλούτσικα. Υφάσματα παράγγελλε ο άνθρωπος και το γραφείο του το είχε στην Αγίας Ειρήνης 1, κάτω προς την Αιόλου.

.....
.....

(Συνεχίζεται στο επόμενο φύλλο)

Διαγωνισμός Διηγήματος με θέμα:

“Μνήμη Ελλήνων Εβραίων Μαρτύρων Ολοκαυτώματος”

Μέχρι σήμερα έχουν δημοσιευθεί στο περιοδικό μας τα βραβευμένα διηγήματα των:

- Γεωργίου Μπριντάκη, Α΄ Βραβείο
- Τζένης Σιαμαλέκα, Β΄ Βραβείο
- Ηλία Τουμασάτου, Γ΄ Βραβείο
- Δέσποινας Φράγκου-Γκαΐδατζή, Έπαινος
- Σόλωνα Σολομών, Έπαινος
- Βασιλικής Σαμαρά, Έπαινος
- Χρήστου Σκανδάλη, Έπαινος
- Ντόλλης Ασέρ, Έπαινος
- Δημήτρη Πετσετίδη, Έπαινος
- Κωνσταντίνου Πασχάλη, Έπαινος

«Μνήμη Ολοκαυτώματος»

Της κας ΜΠΕΤΤΥΣ ΜΑΓΡΙΖΟΥ

Του πήρε ώρα για να σηκωθεί από το κρεβάτι. Είχε καταπέσει πολύ τους τελευταίους μήνες. Ήταν τα εβδομήντα τρία του χρόνια και το άσθμα, που όντας στο τελευταίο στάδιο, τον ταλαιπωρούσε φρικτά. Σήμερα, ειδικά σήμερα, έπρεπε να κάνει κουράγιο. Πίεσε τον εαυτό του. Ήταν κάτι που το 'θελε πάρα πολύ. Από την ημέρα που έφτασε αυτή η πρόσκληση - εδώ και δεκαπέντε ημέρες - υποσχέθηκε στον εαυτό του, ότι θα πάει. Ότι θα κάνει κουράγιο και θα πάει.

Φόρεσε τα γυαλιά του, πήρε στα χέρια του την πολυτελή πρόσκληση κι άρχισε να τη διαβάζει για μια ακόμα φορά. Ήταν μια διπλή πρόσκληση. Στην εξωτερική της πλευρά ήταν τυπωμένη η συγκλονιστική γνωστή φωτογραφία του μικρού Εβραϊοπαιδου μετά την εξέγερση στο γκέτο της Βαρσοβίας, με τα χέρια σε θέση «παραδίνομαι».

Την ίδια ηλικία πάνω κάτω είχε κι αυτός τότε. Τον ίδιο φόβο, την ίδια αγωνία, τον ίδιο πανικό στα μάτια. Μόνο που αυτός επέζησε ενώ ο μικρός της φωτογραφίας χάθηκε. «Αλήθεια, ποιος από τους δυο μας ήταν πιο τυχερός», αναρωτήθηκε. Τον ζήληψε πολλές φορές αυτόν τον μικρό. Μπορεί να χάθηκε νωρίς αλλά είναι αυτός, που θα θυμίζει -μακάρι Θεέ μου- για πάντα, πως υπήρξαν στρατόπεδα, πόνος, θάνατος. Ενώ ο ί-

διος, σαν πεθάνει, δεν θα θυμίζει τίποτα. «Τίποτα, τίποτα» ψιθύρισε κι άρχισε να κλαίει.

Σκούπισε τα δάκρυά του, αναστέναξε και συνέχισε να περιεργάζεται την πρόσκληση. Στην αριστερή μέσα σελίδα διάβασε φωναχτά: «Την Κυριακή 15 Μαρτίου 1999 και ώρα 8μ.μ. στο Μέγαρο Μουσικής, το Κεντρικό Ισραηλιτικό Συμβούλιο διοργανώνει εκδήλωση για να τιμήσει τους Έλληνες Εβραίους ομήρους, ήρωες της ζωής, που κουβαλούν το βαρύ παρελθόν των στρατοπέδων συγκέντρωσης, θα ήταν τιμή η παρουσία όλων σ' αυτό το θεατρικό αναλόγιο μνήμης, σκηνοθετημένο από τον σκηνοθέτη Ιωάννη Καμπάνη, με συμμετοχή των ηθοποιών Δημήτρη Μιχαήλ και Ιωάννας Μανέκα, με θέμα «Μνήμη Ελλήνων Εβραίων Μαρτύρων Ολοκαυτώματος».

Στη δεξιά σελίδα η πρόσκληση έγραφε το αναλυτικό πρόγραμμα.

8:00 μ.μ. Προσέλευση κοινού.

8:15 μ.μ Προσέλευση επισήμων - Προσέλευση ομήρων.

8:30 μ.μ. Έναρξη εκδήλωσης από το Δήμαρχο Αθηναίων.

- Προλόγηση αναλογίου από τον Πρόεδρο του ΚΙΣ
- Θεατρικό αναλόγιο με θέμα: «Μνήμη Ελλήνων

Εβραίων Μαρτύρων Ολοκαυτώματος».

- Ομιλία της Προέδρου Ελλήνων Εβραίων Ομιλών.

- Ομιλίες εκπροσώπων Β' Γενιάς και Γ' Γενιάς μετά το Ολοκαύτωμα.

9:45 μ.μ. Η μικτή χορωδία του Δήμου Αθηναίων θα ερμηνεύσει τραγούδια από το Μασουτχάουζεν του Μίκη Θεοδωράκη

«Μεγαλεία!» σκέφτηκε, «θα μπουέ οι επίσημοι κι εμείς, μαζί! Αλήθεια γιατί; Μοιάζουμε σε κάτι;»

«Ίσως ναι» τώρα που το σκέφτομαι «Κι οι δύο παλεύουμε για κάτι. Κι αν το καλοσκεφτεί κανείς, για το ίδιο «κάτι». Αυτοί, πολιτικοί, επιστήμονες, επιχειρηματίες, για έναν καλύτερο κόσμο κι εμείς απομεινάκια του ολέθρου, πάλι για έναν καλύτερο κόσμο παλεύουμε, αφού τους θυμίζουμε τα λάθη, που δεν πρέπει να ξαναγίνουν».

Ένοιωσε βαρεία την αναπνοή του, πήρε το σωληνάκι του οξυγόνου, άνοιξε τη μπιτίλια κι έδωσε την τεχνητή ζωογόνα ανάσα στον εαυτό του. Η αντίδραση δεν ήταν άμεση όπως παλιότερα αλλά δεν άργησε να νιώσει καλύτερα. Ο πανικός της έλλειψης φυσιολογικής αναπνοής, πολλές φορές του θύμιζε εκείνον τον φοβερό πανικό, που ένωσε πριν από εξήντα χρόνια. Ήταν αμέσως μετά τη διαλογή στο στρατόπεδο του Άουσβιτς. Ταλαιπωρημένοι, σκέτα ράκη είχαν λίγες ώρες, που είχαν φθάσει με το τρένο μετά από ταξίδι πολλών ημερών, από την Θεσσαλονίκη. Αυτός, κρατούσε σφιχτά τη μάνα του από το χέρι. Ο πατέρας και τ' αδέρφια του έστεκαν κοντά τους. Αμίλητοι όλοι, παγωμένοι από το κρύο αλλά και από τις άγριες φωνές των Γερμανών. Κι άρχισε η διαλογή. Άγνωστο ακόμα γιατί, έβαζαν στα δεξιά τους νέους και τους υγιείς και στα αριστερά τους ηλικιωμένους, τους άρρωστους, τις μητέρες με τα μικρά στην αγκαλιά. Τα αδέρφια του τα 'στείλαν στα δεξιά, τον πατέρα αριστερά. Κι ήρθε η σειρά του. Κρατούσε ακόμα πιο σφιχτά τη μάνα του από το χέρι, όταν πήγαν να τους χωρίσουν. Τα χέρια έμεναν ενωμένα μέχρι που μια βουρδουλιά έπεσε επάνω τους και τα ξεχώρισε, αφήνοντάς τα ματωμένα και πονεμένα. Πήγε κοντά στα αδέρφια του. Ανακουφίστηκε κάπως που η μάνα του θα 'τανε με τον πατέρα. Το ίδιο βράδυ παραμόνεψε για να δει τι τους έκαναν και τότε βρέθηκε πολύ κοντά στους θαλάμους αερίων.

Μόλις είχαν εξολοθρευτεί ένα σωρό ψυχές, γυναίκες γέροι και παιδιά. Ένα δωμάτιο γεμάτο άψυχα κορμιά, με τους τοίχους γεμάτους αίματα και μυαλά κολλημένα κι αυτήν τη μυρωδιά τη διάχυτη από το φοβερό αέριο, που δεν είχε χαθεί ακόμα.

Ναι, είχε βρεθεί εκεί. Δυο βήματα από το θάνατο. Δυο βήματα από τον πατέρα του και τη μάνα του, που κείτονταν στον μεγάλο άμορφο σωρό των κορμιών, με τα ορθάνοιχτα από την απορία μάτια από το ανεξήγητο γιατί.

Εκείνο το βράδυ, έκλαψε πολύ. Κι ίσως ήταν το μοναδικό βράδυ που έκλαψε. Ορκίστηκε και υποσχέθηκε στους νεκρούς γονείς του, ότι θα είναι δυνατός!

Ότι θα επιβιώσει και θα βοηθήσει και τα δυο του αδέρφια -μεγαλύτερα από αυτόν- να επιβιώσουν. Κι αυτό πράγματι κι έκανε.

Μικρόσωμος καθώς ήταν, τρύπωνε παντού. Έκλεβε φαγητό και ρούχα γι' αυτόν και για τα αδέρφια του. Και τους έδινε κουράγιο. «Είμαστε τυχεροί» τους έλεγε τη μια. «Σήμερα βρέχει αλλά δεν φυσά». «Είμαστε πολύ τυχεροί» τους έλεγε την άλλη. «Σήμερα που βρέχει και φυσά, μας αναλογεί συμπληρωματική σούπα». Κι όταν ήταν μέρες που έβρεχε, φυσούσε και πεινούσαν πολύ και πάλι ο μικρός αυτός κάτι σκαρφιζόταν για να τους κάνει να ελπίζουν, κάτι έβρισκε για να μασουλίσουν, κάτι διηγιόταν για να τους ταξιδέψει μακριά από εκεί. Και κάθε βράδυ, όταν όλα ησύχαζαν εκεί κάπου στη δύση του ήλιου με το χτύπημα της σειρήνας, που σήμαινε το τέλος της δουλειάς και μιας και ήταν όλοι χορτάτοι για μερικές ώρες τουλάχιστον και δεν ξεσπούσαν κανγάδες ώστε ο Κάπο να αναγκαστεί να τους δείρει, τότε μόνο ήταν ικανοί να σκεφτούν γονείς, συγγενείς, φίλους, παιδιά. Μόνο τότε κι αυτός μπορούσε να νιώσει δυστυχισμένος με τον τρόπο των ελεύθερων ανθρώπων.

Πήρε δυο βαθειές εισπνοές από το Aerolin. Παρόλο το οξυγόνο που εισέπνεε τόσην ώρα, χρειαζόταν ενίσχυση η αναπνοή του. Βαρειές οι αναμνήσεις, βαρειές σαν πέτρα πάνω στο στήθος του. Άγρια πράγματα έζησε. Πώς άντεξε αλήθεια; Ακόμα θυμάται την ημέρα που ένοιωσε ότι διαλύθηκαν οι πνεύμονες του. Το νοιώσε σε κάποια στιγμή, την ώρα της εγχείρησης. Τον διάλεξαν για πειραματόζωο. Ήθελαν τα κτήνη να βγάλουν τα συμπεράσματα τους για το πόση είναι η αντοχή ανάλογα με την ηλικία σε διάφορες εγχειρήσεις, χωρίς νάρκωση. Αυτουνού του έλαχε ελαφριά εγχείρηση. Του αφαίρεσαν τη σκωληκοειδίτιδα. Τον είχαν δεμένο σ' ένα κρύο κρεβάτι, σ' ένα παγερό δωμάτιο. Κι όταν το νυστέρι του έσχιζε τη σάρκα, ένοιωσε με το ουρλιαχτό του να σχίζονται κι οι πνεύμονες του. Κι αργότερα, όταν επέζησε από το μαρτύριο, ο πυρετός που τον βασάνιζε για μέρες του 'καψε το στήθος. Το άσθμα ήταν η σφραγίδα που κουβαλούσε μέχρι σήμερα από εκείνη τη φριχτή εμπειρία, από εκείνες τις φριχτές μέρες. Και μετά, αλήθεια τι έζησε μετά. «Δυο χρόνια σαν αιώνας, που η κάθε μέρα τους απαιτούσε αγώνα. Ίσως γι' αυτό στην πρόσκληση μας αποκαλούν ήρωες» σκέφτηκε.

«Ήρωες ήμασταν εκεί. Ήθελε τόλμη για να επιβιώσεις, θύμωνα, βέβαια, πολλές φορές γιατί δεν αντιδρούσαμε, γιατί καθόμασταν σαν πρόβατα επί σφαγής. Ήθελα να μπορούσα να τους ξεσηκώσω κι ας πεθαίναμε. Τότε θα ήμασταν πραγματικοί ήρωες. Κι όχι όταν μοιρολατρικά οδηγηθήκαμε και στοιβαχθήκαμε στα τρένα σαν ζώα, ούτε όταν καθόμασταν αδιαμαρτύρητα και χύνανε το μελάνι μέσα στη σάρκα μας, στο μπράτσο μας και μας σημάδευαν με ανεξίτηλους αριθμούς. Και βέβαια, ούτε όταν μας αφαιρούσαν τη ζωή σαν να 'ταν τίποτα. Ένα τίποτα ήμασταν εκεί». «Ήρωες της ζωής που κουβαλούν τη βαρεία μνήμη

των στρατοπέδων συγκέντρωσης. Αυτό ακριβώς λέει η πρόσκληση και αυτή ακριβώς είναι και η αλήθεια. Είμαστε ήρωες στη ζωή, που ακολούθησε μετά τα στρατόπεδα. Αυτό κι αν είναι ηρωικό. Να επιβιώσεις με το τόσο βάρος της μνήμης και να είσαι φυσιολογικός. Και να δουλεύεις, να παντρεύεσαι, να μεγαλώνεις παιδιά. Κι όλα να δείχνουν καλά. Κι ας ήπιες μια μέρα που διψούσες τα ούρα σου, κι ας έκλεψες από τον ετοιμοθάνατο διπλανό σου στο κρεβάτι το ψωμί κι ας ένιωσες μηδενικό κι ας έφτασες στον πάτο, εκεί δηλαδή που δεν πάει παρακάτω.

Ναι! Πράγματι αυτό είναι ηρωικό. Και γι' αυτό αξίζει να μας τιμήσουν στην σημερινή εκδήλωση».

Έκλεισε τα μάτια του. Ίσως αυτό τον βοηθούσε να φύγει από το λαβύρινθο των σκέψεων. Χαλάρωσε και καθώς από το σπίτι έλειπαν όλοι και υπήρχε ησυχία, οδηγήθηκε μέσα από έναν ύπνο βαθύ, σ' ένα όνειρο εφιαλτικό.

Έκανε λέει, έναν από τους γνωστούς περιπάτους του πάνω από την πόλη. Αόρατος καθώς ήτανε - του το επέτρεπε κάτι τέτοιο ο θάνατος του - περπατούσε δίπλα στους άγνωστους πια ανθρώπους, στους γνώριμους δρόμους της πόλης του. Ήταν μια όμορφη, γλυκιά μέρα. Αφού περιπλανήθηκε για ώρα πολλή είπε να ξαποστάσει. Στάση του το περίπτερο της γειτονιάς του. Ένα άγνωστο νεαρό παλικάρι έστεκε στη θέση του κυρ-Γιάννη του περιπτερά και μιλούσε στο τηλέφωνο με τη φίλη του. Στάθηκε δίπλα στο νεαρό και αφού άκουσε τα ωραιότερα ερωτόλογα που μπορεί να υπάρχουν, έστρεψε το βλέμμα του στις εφημερίδες. Κι είχαν ξανά για κύριο άρθρο τους την έρευνα κάποιας ομάδας ιστορικών, που με στοιχεία αμφισβητούσε το Ολοκαύτωμα των Εβραίων. Αμφισβητούσε τα στρατόπεδα συγκέντρωσης, τα κρεματόρια, τον άδικο θάνατο των γονιών του, τον πόνο, τον αριθμό στο χέρι του...

Και ξαφνικά ένας αέρας τρομερός άρχισε να σαρώνει ότι έβρισκε μπροστά του. Τα δέντρα της πόλης ξεριζώνονταν και άφηναν βαθιές τρύπες στο χώμα. Και τότε μέσα από αυτές τις τρύπες, από την καρδιά της γης άρχισαν να βγαίνουν χιλιάδες άνθρωποι, αδύνατοι σχεδόν σκελετωμένοι με αριθμούς ανεξίτηλα γραμμένους στα μπράτσα τους, κι άρχισαν να ουρλιάζουν μη μπορώντας να βρουν ησυχία.

Πετάχτηκε καταϊδρωμένος από τον εφιάλτη. Πράγματι, αυτός ήταν ο φόβος του, χρόνια τώρα και κάθε μέρα. Αυτός ακριβώς ήταν ο φόβος του. Μην τυχόν ξεχαστεί και αμφισβητηθεί το γεγονός, όταν θα λείψει και ο τελευταίος επιζών. Ίσως γι' αυτό κρατιόταν στη ζωή ακόμα, παρόλο που είχε κουραστεί. Από φόβο!

Ξαφνικά το σπίτι γέμισε ήχους, που τον έβγαλαν από τον κόσμο του. «Πατέρα, ήρθαμε» ήταν η κόρη του και ο γαμπρός του που ήρθαν να τον πάρουν για το ταξίδι στην Αθήνα, θα έπαιρναν το αεροπλάνο για να μην ταλαιπωρηθεί ο πατέρας. Είχε χρόνια να το κουνήσει από το σπίτι, κι όλοι απόρησαν, όταν ζήτησε να πάει στην Αθήνα γι' αυτή την εκδήλωση, «θα μπο-

ρέσεις πατέρα;» τον είχε ρωτήσει η κόρη του. «Θα μπορέσω, γιατί το θέλω πολύ» της είχε απαντήσει.

Ένα ταξί τους πήγε στο αεροδρόμιο. Κοίταζε αμίλητος την πόλη του. Την αγαπούσε πολύ την Θεσσαλονίκη. Τους δρόμους της, τα σπίτια της, τη θάλασσα, τους ανθρώπους της και μυστικά τα χαιρετούσε.

Το ταξίδι ήταν σχετικά εύκολο. Η φορητή φιάλη οξυγόνου χρειάστηκε μόνο φθάνοντας στην Αθήνα, όταν το ταξί τους σφήνωσε σε ένα άγριο μπουτιλιάρισμα. Ευτυχώς όμως, έφθασαν στην ώρα τους.

Στην είσοδο του Μεγάλου Μουσικής τους περίμενε η οργανωτική επιτροπή της εκδήλωσης. Ζήτησαν από την κόρη και το γαμπρό να περάσουν στην αίθουσα και από τον πατέρα να πάει σε κάποιον ειδικό χώρο, όπου συγκεντρώνονταν οι όμηροι. Από τα τριακόσια περίπου άτομα, επιζώντες ομήρους, που ήταν προσκεκλημένοι απ' όλη την Ελλάδα, κάπου πενήντα άτομα κατάφεραν να είναι εκεί.

Αφού στην αίθουσα έφτασαν και οι επίσημοι, ζητήθηκε από τους ομήρους να περάσουν κι αυτοί. Τα φώτα χαμήλωσαν, μια γλυκιά μουσική γέμισε το χώρο και η κατάνεστη αίθουσα σίγησε ξαφνικά. Όλων τα βλέμματα στράφηκαν εκεί, όπου οι προβολείς φώτιζαν τους τιμώμενους της βραδιάς. Μια ανθοδέσμη και μια πλακέτα με το όνομα και τον αριθμό του χειριού του, δινόταν στον καθένα μπαίνοντας στην αίθουσα. Μ' αυτά στην αγκαλιά τους και με βαριά βήματα από τα χρόνια, τις μνήμες και τη συγκίνηση, κάθονταν στις μπροστινές τιμητικές τους θέσεις. Όλοι ρίγισαν και οι πρώτοι ομιλητές ήταν τόσο συνοπτικοί, όσο έπρεπε για να μην διαταράξουν αυτή τη συγκινησιακά φορτισμένη ατμόσφαιρα. Τελειώνοντας οι ομιλίες, η αίθουσα σκοτεινίασε και μια συγκλονιστική μουσική, μαζί με την επιβλητική φωνή των ηθοποιών και τις εικόνες που προβάλλονταν στην οθόνη πίσω τους, ταξίδεψαν όλους σ' ένα ταξίδι μνήμης μέσα από ένα οδοιπορικό θανάτου. Ναζί, γκέτο....βαγόνια θανάτου....ταξίδι στο άγνωστο....διαλογή....κρεματόρια....θάνατος ή στην καλύτερη περίπτωση κουρεμένα κεφάλια, αριθμοί ανεξίτηλοι στα χέρια, κάτεργα, πόνο, όμως και πάλι θάνατος, σωματικός ή θάνατος ψυχής.

Κι όταν ακόμα και ο χρόνος δεν άντεχε άλλο αυτή τη φρίκη, ήρθε η απελευθέρωση στα στρατόπεδα του Άουσβιτς, του Νταχάου, της Τρεμπλίνκα, του Μαουτχάουζεν. Και το θλιβερό προσκλητήριο. Έξι εκατομμύρια Εβραίοι δε φώναζαν παρών στη λευτεριά. Οι υπόλοιποι, ζωντανοί-νεκροί των στρατοπέδων γύρισαν πίσω. Κι έφτιαξαν από τις στάχτες τις ζωές τους. Και σήμερα ήταν εκεί. Τρανές αποδείξεις του μεγαλύτερου εγκλήματος του αιώνα.

Ήταν συγκλονισμένος. Είχε γυρίσει σ' εκείνο το κολαστήριο και φορώντας τη ριγέ φόρμα και τα τσόκαρα που του πλήγωναν τα πόδια, ένιωθε το τσουχερό κρύο να του πιρουνιάζει το σώμα, ακόμα και τις μυρωδιές του τότε ένιωθε. Κι όμως βαθιά μέσα του ήταν ευχαριστημένος. Ο κόσμος έπρεπε να μάθει, έπρε-

πε να ξέρει, έπρεπε να θυμάται.

«Ευτυχώς που ζούμε ακόμα και θυμούνται. Άμα πεθάνουμε; Τι θα γίνει άμα πεθάνουμε;» σκέφτηρε με πόνο.

Η εκδήλωση συνεχιζόταν. Και τότε στη σκηνή ανέβηκε η εγγονή του. Πρωτοετής φοιτήτρια στην Αθήνα, ανέβηκε να μιλήσει ως εκπρόσωπος της Γ' Γενιάς μετά το Ολοκαύτωμα. Ένα όμορφο ψηλόλιγνο κορίτσι, ένα 18χρονο παιδί, γέμισε την αίθουσα και τις ψυχές όλων με τα λόγια του:

– «Παππού κλαις;» ρώτησα μια μέρα τον παππού μου.

– «Η θύμηση πονάει, παιδί μου» μου απάντησε.

– «Παππού, προσπάθησε να ξεχάσεις» του είπα χωρίς να σκεφτώ.

– «Η λησμονιά πονάει περισσότερο από τη θύμηση» μου απάντησε εκείνος.

– «Παππού δεν θα ξεχάσω ποτέ» του υποσχέθηκα.

Δεν άκουσε τι άλλο είπε η εγγονή του. Αυτά που άκουσε, του αρκούσαν. Αυτή η υπόσχεση, που πήρε εκεί, μπροστά σε τόσο κόσμο, του αρκούσε. Έσφιξε την ανθοδέσμη και την πλακέτα στην αγκαλιά του και πήρε την πιο βαθειά και ανακουφιστική ανάσα που είχε πάρει τα τελευταία χρόνια. Τώρα ήξερε, πως για όσο καιρό του έμενε να ζήσει, ο ύπνος του θα ήταν γλυκός και ήσυχος από τους τρομερούς εφιάλτες.

Ο ΣΟΛΤΖΕΝΙΤΣΙΝ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΕΒΡΑΙΟΥΣ

Σχέσεις αγάπης - μίσους

“**Ε**ίμαι βέβαιος ότι θα εκπληρώσω τα καθήκοντά μου ως συγγραφέα κάτω από όλες τις συνθήκες - ίσως με μεγαλύτερη επιτυχία από τον τάφο μου, παρά όσο ζω. Κανείς δεν μπορεί να εμποδίσει την αλήθεια και για να την κάνω να ακουστεί είμαι πρόθυμος να αποδεχτώ ακόμη και το θάνατο. Ομως τότε θα διδαχτούμε ότι κανείς δεν πρέπει να φιμώνει τη φωνή του συγγραφέα; Ποτέ αυτή η αποδοχή δεν εξευγένισε την ανθρώπινη ιστορία». Πολλές φορές προσπάθησε η εξουσία να φιμώσει τη φωνή του Αλεξάντρο Σολτζενίτσιν και ίσως γι' αυτό ο συγγραφέας ανέλαβε με τόσο πείσμα την υποχρέωση να γίνει εκείνος, παρά τις διώξεις και τους εκτοπισμούς, ο χρονογράφος της σταλινικής τρομοκρατίας. Ας θυμηθούμε το «Μια μέρα από τη ζωή του Ιβάν Ντενίσοβιτς», το «Αρχιπέλαγος Γκούλαγκ», το «Σπίτι της Ματρίονα», την «Πτέρυγα Καρκινοπαθών». Ωστόσο, πάει καιρός από τότε που οτιδήποτε έγραφε ή έλεγε κινούσε άμεσα το ενδιαφέρον των literati απανταχού της γης: την τελευταία δεκαετία η Δύση, που στα 1970 τον τίμησε με το βραβείο Νόμπελ, τον λησμόνησε, ενοχλημένη από τις αντιδυτικές κορόνες του, τις αντιφιλελεύθερες θέσεις του, τον εθνικισμό του. Δεινός επικριτής της «πνευματικής εξουθένωσης» της Δύσης, ο Σολτζενίτσιν υπερασπίζεται με πάθος τη ρωσική ψυχή που, σφρηλατημένη «μέσα από τις πολύπλοκες και θανάσιμες συγκρούσεις της ζωής», είναι ισχυρότερη, πιο ενδιαφέρουσα, με μεγαλύτερο βάθος από τη δυτική ψυχή, η οποία «αναπτύσσεται μέσα στην πλαδαρότητα της υλικής ευημερίας». Το μήνυμά του είναι καθαρό: η μόνη σωτηρία βρίσκεται στην εγκατάλειψη του υλισμού και στην επιστροφή στις αξίες της Αγίας Μητέρας Ρωσίας. Εθνικισμός, μυστικισμός, εσωστρέφεια. Και, φυσικά, αντισημιτισμός.

Κι όμως αυτός ο τόσο αμφιλεγόμενος πια συγγραφέας, που εγκατέλειψε τη λογοτεχνία για να

στραφεί στην ιστορική έρευνα και να γράφει μια επιική αναδρομή στα γεγονότα που οδήγησαν στην οκτωβριανή επανάσταση («Ο Κόκκινος τροχός»), επανέρχεται τώρα μ' ένα γιγάντιο έργο πάνω σε μια ιδιαίτερα οδυνηρή πλευρά της ρωσικής ιστορίας: τις ρωσοεβραϊκές σχέσεις. Το βιβλίο δημιούργησε αίσθηση: πώς αυτός, ένας κατά τεκμήριον αντισημιτιστής, καταπιάνεται με ένα τόσο ακανθώδες ζήτημα; Κι όμως, κατά πώς γράφει στο TLS ο καθηγητής Ρωσικής Ιστορίας στη Σχολή Σλαβονικών και Ανατολικοευρωπαϊκών Σπουδών του University College του Λονδίνου, Τζέφρεϊ Χόσκινγκ, ο πρώτος τόμος του έργου, που τιτλοφορείται «Διακόσια χρόνια μαζί», αποτελεί μια εξαιρετικά δίκαιη, πλήρη και καλογραμμένη αναδρομή στα χρόνια 1772-1917, όταν οι Εβραίοι εγκαταστάθηκαν στο ρωσικό έδαφος, αναπτύχθηκαν οικονομικά μέχρι του σημείου να απειλούν τους ορθόδοξους ανταγωνιστές τους, εξελίχθηκαν μορφωτικά και κοινωνικά, συχνά ενσωματώθηκαν με μεγάλη επιτυχία στη ρωσική κοινωνία, αλλά και υπέστησαν τα βάρβαρα πογκρόμ του 1881-2 και του 1905-07. Ο Σολτζενίτσιν βλέπει τους Εβραίους ως ένα μοναδικά χαρισματικό και ενεργητικό λαό, που τα ταλέντα του συνέβαλαν τα μέγιστα στην ανάπτυξη της Ρωσίας, αλλά που αντιμετώπιστηκε με αμφιθυμία και αργότερα με εχθρότητα και αγριότητα από ένα καθεστώς που έχανε έδαφος και αδυνατούσε να ελέγξει τη μεγάλη αυτοκρατορία του. Δεν είναι αντισημίτης ο Σολτζενίτσιν, γράφει ο Χόσκινγκ, είναι μάλλον (και παραδόξως) αντι-Ρώσος. Πράγμα που σημαίνει ότι, για μία ακόμη φορά, επέλεξε να κάνει «το καθήκον του». Μένει να δούμε πώς θα χειριστεί στο δεύτερο τόμο του έργου του την ακόμη πιο πολύπλοκη και οδυνηρή μετεπαναστατική περίοδο και τη θέση των Εβραίων στη Σοβιετική Ρωσία.

Κατερίνα Σχινά
("Ελευθεροτυπία", 22.3.2002)

Ημέρα μνήμης

Συνέχεια από τη σελ. 2

θηκε πια κανείς για να διαμαρτυρηθεί! Αυτό δεν πρέπει ποτέ να το ξεχνάμε γιατί για ποιον χτυπά η καμπάνα, χτυπά για τον καθένα μας και για όλους.

ΘΑ ΗΘΕΛΑ, Σοφολογιότατε, σαν βυζαντινολόγος τώρα να θυμηθώ την ιστορία αυτής της μεγάλης ευρωπαϊκής πολιτιστικής κοινότητας, της ισραηλιτικής και κυρίως της ελληνικής. Πολύ πριν από Σλαβογενείς Έλληνες, πολύ πριν από βλαχογενείς Έλληνες, πολύ πριν από Αρβανιτογενείς Έλληνες εδώ, οι εβραίοι της Ελλάδας, όπως δείχνουν οι επιγραφές της Κορίνθου, τα πρώτα χριστιανικά χρόνια εγκατεστημένοι, όταν ο Παύλος φθάνει στην Μακεδονία, στις ιουδαϊκές κοινότητες της Μακεδονίας απευθύνεται για να κάνει τους πρώτους χριστιανούς. Μεγάλη η άνθιση της ευρωπαϊκής, της ελληνικής, της βυζαντινής, θα έλεγα, ισραηλιτικής κοινότητας. Ούτε οι βυζαντινοί δεν έκαναν πογκρόμ, παρόλο που πάντοτε χρησιμοποιήθηκαν οι εβραίοι ως ένα είδος αποδιοπομπαίου τράγου. Αλλά όταν ο Βενιαμίν της Τουδέλης φτάνει τον 12ο αιώνα για να μετρήσει τους εβραίους που βρίσκονται στην Ελλάδα, χιλιάδες και χιλιάδες σε κάθε χώρα, σε κάθε λιμάνι, σε κάθε πόλη. Και όταν στα 1492 οι καθολικοί «εусεβέστατοι» βασιλείς της Ισπανίας, το εусεβέστατοι μέσα σε εισαγωγικά βέβαια, έκαναν το πρώτο πογκρόμ, το μεγαλύτερο της ιστορίας, διώχνοντας εκατοντάδες χιλιάδες εβραίους από την Ισπανία και από την Πορτογαλία, έφτασαν στην Θεσσαλονίκη και στην Μακεδονία πάνω από 70.000 εβραίοι και σε αυτούς οφείλεται η μεγάλη άνθηση και η οικονομική και η πνευματική της πόλης και της περιοχής της στα χρόνια της μεγάλης σκλαβιάς του γένους. Πρέπει να πω ότι ο Βαγιαζίτ ο Β', ο σουλτάνος της εποχής ο οποίος άνοιξε

τις αγκαλιές του στους ισραηλίτες που έφταναν κατά κύματα στη χώρα του, είπε: «Μαθαίνω ότι ο Φερδινάνδος της Ισπανίας είναι λένε ένας μονάρχης έξυπνος. Αμφιβάλλω γιατί διώχνοντας ακριβώς τους εβραίους από την χώρα του, μ' έκανε εμένα πλουσιότατο. Η πλουσιότερη χώρα είναι τώρα η οθωμανική αυτοκρατορία χάρη στους εβραίους».

Η ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ όπως ξέρετε πλήρωσε το μεγαλύτερο τίμημα της Σοά. Πάνω από το 90% από τους εβραίους της Θεσσαλονίκης, 46.000 αν όχι παρὰ πάνω εκτοπίστηκαν. 2.000 μόνο γύρισαν και προσπαθούν να επιζήσουν εκεί σε μια κοινότητα που είναι τώρα μικρότερη από αυτή της Αθήνας. Η κοινότητα της Θεσσαλονίκης έκανε το μουσείο της, προσπαθεί να ζήσει και πρέπει να πω, μια και βλέπω αντιπρόσωπους της πολιτείας εδώ, ότι πρέπει κάποιος να έχει το θάρρος να σβήσει από τον οδηγό, από τον οδηγό ακριβώς της Θεσσαλονίκης τα λόγια που γαλλικά γράφονται: «Στα 1492 κύμα εβραίων έπεσε στην πόλη της Θεσσαλονίκης», γαλλικά στον οδηγό, ο οποίος έχει δημοσιευθεί, στο τυπογραφείο που βρίσκεται δίπλα ακριβώς στο Μουσείο της Εβραϊκής Κοινότητας.

ΝΑ ΜΗΝ ΜΑΚΡΗΓΟΡΗΣΩ. Ένα μονάχα ως ιστορικός πρέπει να πω και πρέπει να διδάξουμε. Ότι ποτέ, ποτέ κανείς δεν θα καταλάβει πως ήταν δυνατό να συνέβη ένα παρόμοιο γεγονός σε έναν τόπο που αιώνες πριν η Αντιγόνη διαλάλησε «Ου συνεχθείν αλλά συνφιλείν έφυν», δηλαδή, δεν γεννήθηκα για να μισώ αλλά για να αγαπώ.

[Η κα **Ελένη Αρβελέο** είναι πρ. Πρύτανης του Πανεπιστημίου της Σορβόνης – Ομιλία στην Ημέρα Μνήμης του Ολοκαυτώματος, 14 Απριλίου 2002, στο Ισραηλιτικό Νεκροταφείο Αθηνών].

Βιβλίο

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Μ.
ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ:

Τέσσερις ενότιες και δύο άστεγα

(Ιωάννινα 2002).

Χρονογραφήματα και διηγήματα με προσωπικό ύφος, ζωντανή γραφή και πρωτότυπα θέματα. (Σημειώνεται ιδιαίτερα ότι είναι δημοσιευμένα στο σοβαρό πολυτονικό σύστημα).

ΙΣΑΑΚ ΜΠΑΣΕΒΙΣ
ΣΙΝΓΚΕΡ:

Σκιές στον ποταμό Χάντσον

(Εκδόσεις Καστανιώτη)

Το τελευταίο, μεστότερο και ίσως εκτενέστερο μυθιστόρημα του μεγάλου συγγραφέα Ισαάκ Μπάσεβις Σίνγκερ αποτελεί, θα λέγαμε, μια ανακεφαλαίωση της όλης θεματι-

κής του. Οι ήρωες του βιβλίου κινούνται γύρω από τον ποταμό Χάντσον στη Νέα Υόρκη -σαν σκιές. Η δράση τοποθετείται μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, στα 1947-1949, πριν από την ίδρυση του κράτους του Ισραήλ. Αφορμή για τη συνάντηση των ηρώων είναι ένα κόσσο, το παραδοσιακό εβραϊκό δείπνο που οργανώνει ο Μπόρις Μακάβερ, ένας πάμπλουτος Εβραίος επιχειρηματίας.

Το πλαίσιο του βιβλίου, έντονα θρησκευτικό μα και κοινωνικοπολιτικό, μας δίνει πολλές πληροφορίες για τη ζωή των Εβραίων στη μεταπολεμική Αμερική και για το πώς επιβιώνουν -ή δεν επιβιώνουν- οι παραδόσεις τους.

Οι χαρακτήρες, ανάγλυφοι, μυθιστορηματικοί όσο και καθημερινοί, αγωνίζονται, υποφέρουν, κερδίζουν μα και χάνουν. Άντρες και γυναίκες σε αδιέξοδα θρησκευτικά, κοινωνικά, υπαρκτά, ξαρκά. Πάμπολλα πρόσωπα, πάμπολλες ιστορίες μπλέκουν αναμεταξύ τους σε σχέσεις ζωής και ως συνήθως αδιέξοδους ή ληξιπρόθεσμους έρωτες, συνθέτοντας ένα «μαύρο», σφιχτό και ιδιαίτερα ενδιαφέρον μυθιστόρημα. Οι αναπόφευκτες συγκρούσεις ανάμεσα στην παράδοση και στον εκσυγχρονισμό κι όλα αυτά μέσα από τις διαπροσωπικές σχέσεις: αυτός είναι ο βασικός άξονας γύρω από τον οποίο κινούνται οι ήρωες του βιβλίου. Στο πρόσωπο του Χερτς Ντο Βιντ Γκρέιν, ενός από τους πολλούς βασικούς ήρωες του βιβλίου η σύγκρουση εκφράζεται διλημματικά ανάμεσα στην εβραϊκή θρησκεία, που βάση της έχει το «Ου μοιχεύσεις», και στον έρωτα. Η σύζυγος του Γκρέιν Λέα, μια παραδοσιακή Εβραία που αγωνίζεται να επιβιώσει στη Νέα Υόρκη, υποφέρει εξαιτίας των απιστιών του σιωπηλά. Τα παιδιά του δεν τον εκτιμούν ούτε ως πατέρα ούτε ως οικογενειάρχη. Γεννημένα και μεγαλωμένα στην Αμερική, ζουν τελείως απομονωμένα από τις εβραϊκές παραδόσεις. Αυτό θλίβει ιδιαίτερα τον Γκρέιν, μα είναι ανίκανος να κάνει το στιδήποτε γι' αυτό. Μα ούτε και

για την Έστερ, την εδώ και δέκα συναπτά έτη επίσημη ερωμένη του, μπορεί να κάνει πολλά. Στην κρίσιμη ηλικία των σαράντα, η Έστερ είναι ακόμα ωραία και επιθυμητή. Ανεξάρτητη, διανοούμενη, ανασφαλής κι ερωτευμένη, διαλύεται όταν ο Γκρέιν σχετίζεται με την αρκετά νεότερη της, όμορφη και δυναμική Άννα Μακάβερ, μοναχοκόρη του Μπόρις. Η Άννα, μια πετυχημένη νεαρή επιχειρηματίας, έχει στο ενεργητικό της δυο αποτυχημένους γάμους και πολλά χρόνια ψυχανάλυσης.

Οι υπόλοιποι ήρωες έχουν κι αυτοί από μια δύσκολη ιστορία να μας διηγηθούν.

Το βιβλίο τελειώνει με μια επιστολή του Γκρέιν στο φίλο Μόσε, όπου λίγο πολύ τον πληροφορεί ότι έχει εγκαταλείψει τα εγκόσμια και έχει αφιερωθεί στην εβραϊκή πίστη. Νικημένος και ευάλωτος, δεν αντέχει να ζει σ' έναν κόσμο που αντιλαμβάνεται ως «υπόκοσμο».

Το τέλος αφήνει πολλά ερωτήματα ανοιχτά, ασφαλώς δεν υπάρχει «χάπι - εντ» και οι ήρωες μένουν μάλλον εκτεθειμένοι. Η μεγάλη ομορφιά του βιβλίου έγκειται, ακριβώς, στο ρεαλισμό του, που όμως ο συγγραφέας με αριστοτεχνικό τρόπο αποδίδει μυθιστορηματικά.

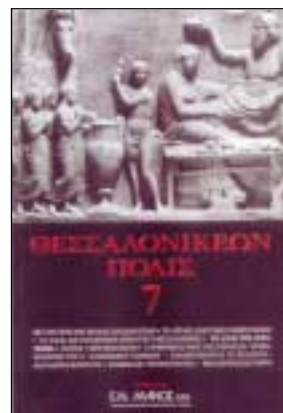

Φηγός

Τεύχος 12 - Έκδοση Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης Ιωαννίνων

Πρόκειται, αναμφισβήτητα, για μία από τις καλύτερες περιοδικές εκδόσεις

που πραγματοποιούνται από όργανα της Τοπικής Αυτοδιοίκησης. Σε κάθε πολυσέλιδο τεύχος καταχωρούνται δημοσιεύματα από όλους τους τομείς έκφρασης της λογοτεχνίας, ενώ παράλληλη είναι η ανανέωση και βελτίωση της ύλης.

Θεσσαλονικέων Πόλις

Έκδοση Πολιτιστικής
Εταιρείας Επιχειρηματιών
Βορείου Ελλάδος

Η Πολιτιστική Εταιρεία Επιχειρηματιών Βορείου Ελλάδος εκδίδει ανά τετράμηνο μία ιδιαίτερος ενδιαφέρουσα κι επιμελημένη έκδοση, με τον τίτλο «Θεσσαλονικέων Πόλις». Η έκδοση αυτή, που διευθύνεται από τον γνωστό πνευματικό παράγοντα, τον ιστορικό συγγραφέα κ. Ευ. Χεκίμογλου, περιέχει επιστημονικές μελέτες πρωτότυπες τόσο ως προς τη θεματολογία όσο κι ως προς την ανάπτυξη, με πληθώρα νέων στοιχείων. Μεταξύ των μελετημάτων αρκετά αναφέρονται στην εκεί Ισραηλιτική Κοινότητα, όπως:

- Morthigio - Rosillo M., «Η γερμανική κατοχή και οι διώξεις του εβραϊκού πληθυσμού της Θεσσαλονίκης μέσα από την ισπανική διπλωματική αλληλογραφία (1943 - 1946)», τχ. 3, 183 - 204.

- Βαρελλά Ε., «Επιστήμη και τεχνολογία στην οθωμανική Θεσσαλονίκη: Η εβραϊκή συνεισφορά», τχ. 2, 87 - 96.

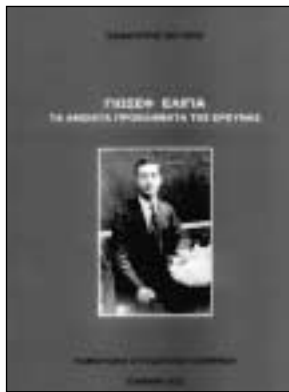
- Δάγκας Α., «Μεθοδολογικά ζητήματα στη μελέτη του εβραϊκού κοινωνικού κινήματος της Θεσσαλονίκης μετά το 1912: Κριτική από-

ψεων για το εθνικό ζήτημα στην πόλη», τχ. 1, 81 - 88.

- Δώδος Δ., «Οι Εβραίοι της Θεσσαλονίκης στις βουλευτικές εκλογές (1915-1936)», τχ. 2, 177-192.

- Μπρούσκου Α., «Το Δημοτικό Βρεφοκομείο Θεσσαλονίκης «Άγιος Στυλιανός» και οι σχέσεις του με την εβραϊκή κοινότητα της πόλης», τχ. 2, 203-216.

- Σαλέμι Σ., «Το παλιό εβραϊκό νεκροταφείο της Θεσσαλονίκης», τχ. 6, 57-78

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗ
ΝΟΥΤΣΟΥ:

Γιωσέφ Ελιγιά— Τα ανοιχτά προβλήματα της έρευνας

και

Απεικασματα

(Ιωάννινα: Νομαρχιακή
Αυτοδιοίκηση Ιωαννίνων,
2002).

Το πρώτο βιβλίο περιέχει την ερευνητική εργασία για τη ζωή, το έργο, τη σημασία του έργου του Γιωσέφ Ελιγιά που έκανε ο συγγρα-

φέας, πρώτανης του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, με την ευκαιρία των εκδηλώσεων που πραγματοποιήθηκαν εκεί για τον ποιητή.

Το δεύτερο βιβλίο περιλαμβάνει καταποπιστικά κριτικά κείμενα που με την ευκαιρία εκθέσεων ζωγραφικής και γλυπτικής, που πραγματοποιήθηκαν στα Ιωάννινα, παρουσίασε ο Π. Νούτσος.

ΧΡΗΣΤΟΥ
ΜΑΛΕΒΙΤΣΗ:

Οι παράκτιοι άνθρωποι

(Αθήνα: Ευθύνη/Αναλό-
γιο, 19).

Με τη συμπλήρωση πέντε χρόνων από την εκδημία του Χρ. Μαλεβίτση ο εκδότης της «Ευθύνης» Κ.Ε. Τσιρόπουλος συγκέντρωσε έναν τόμο με ανέκδοτα κείμενα που βρέθηκαν στα κατάλοιπα του συγγραφέα και με άλλα επιλεγμένα από εκείνα που είχαν δημοσιευθεί στην «Καθημερινή». Στα κείμενα αυτά ορίζεται η αποστολή του αληθινά πνευματικού ανθρώπου.

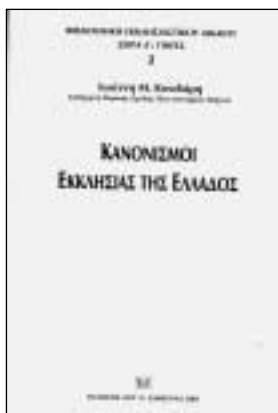
ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥ
ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΥ:
“Ν. ΠΟΥΛΑΝΤΖΑΣ”:

Ισλάμ και Ευρώπη (Αθήνα: «Ο Πολίτης», 2002).

Περιέχονται τα κείμενα των εισηγήσεων του αντίστοιχου επιστημονικού διημέρου που οργάνωσε η συγκεκριμένη εταιρεία πολιτικού προβληματισμού. Στο διήμερο αυτό το ζήτημα του Ισλάμ σε

συσχετισμό με την Ευρώπη εξετάστηκε από πολλές πλευρές.

ΙΩΑΝΝΗ Μ.
ΚΟΝΙΔΑΡΗ:

Κανονισμοί Εκκλησίας της Ελλάδος

(Αθήνα: Εκδόσεις Α. Σάκ-
κουλα, 2001).

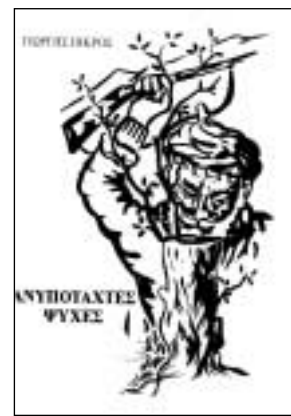
Περιλαμβάνονται τα κείμενα των λειτουργικών Κανονισμών της Εκκλησίας της Ελλάδος που κωδικοποιήθηκαν από τον συγγραφέα, γεν. γραμματέα Θρησκευμάτων του υπουργείου Παιδείας.

ΓΙΩΡΓΗ ΠΙΚΡΟΥ:

Ανυπότακτες Ψυχές

(Αθήνα: Εκδόσεις Γ. Μέτ-
μηγκας, 2001).

Ιστορικό μυθιστόρημα που παρουσιάζει ηρωικούς αγώνες γυναικών κατά τη Γερμανική Κατοχή γραμμένο με σκοπό να αποκατασταθούν κοινωνικές απόψεις για τον προσορισμό της γυναίκας.

ΔΗΜΗΤΡΗ
ΤΣΙΝΙΚΟΠΟΥΛΟΥ:

Εικονοκλάστες και Δε- ξιμάχοι

(Θεσσαλονίκη: University
Studio Press, 2001).

Δοκίμια των οποίων ο τίτλος προέρχεται από ομώνυμο δοκίμιο του τόμου που αναφέρεται στην σύγκρουση δύο παρατάξεων: των εικονοκλαστών απ' τη μία, οι οποίοι επιμαρτυρούν την καταστρεπτική για το λόγο “επιβολή” της εικόνας της εποχής μας, και των εκούσιων ή ακούσιων λεξιμάχων απ' την άλλη, που επιμένουν στην εξάπλωση και επιβολή της ει-

κόνας στη ζωή μας. Εκτός απ' αυτό, υπάρχουν, πολλά άλλα ενδιαφέροντα δοκίμια της συλλογής, όπως, το χιούμορ, το φιλί, το τραγικό στοιχείο στον έρωτα, η τέχνη του ακούειν, ποίηση και προσευχή, η άνθηση του αποκρυφισμού, Πίστη και Μάγκητινγκ, η εθελοθρησκεία, η μαρτία και ο σύγχρονος άνθρωπος κ.ά.

“CHRONIKA”

Organ of the Central Board of Jewish Communities in Greece

36, Voulis Str., 105 57 Athens, Greece, Tel.: ++3010-32 44 315, fax: ++3010-33 13 852

e-mail: hhkis@hellasnet.gr Web site: www.kis.gr

Summary of the contents of issue 179, vol. 25

May – June 2002

✓ On the occasion of the **Holocaust Memorial Day** that was held in Athens, former Dean of the University of Sorbonne, Dr. Helen Arveler, specifically quoted in her speech: "Genocide, the Shoah of the Jews is unique. It is unique for one and only reason: it was the first time in history that man denied his fellow man not the right to be a Jew, but the right to be human".

✓ In a historic study, Professor George Sariyannis refers to the development of the deeper **meaning of Zionism** as well as to the very untrue myths that have originated from it.

✓ The theologian John Sagrotis elaborates on the political and social relations mentioned in texts of the **Deuteronomy** and on the struggles for domination of the corresponding regulations.

✓ In his article titled "**The Old Testament and its critics**", which was published in the official organ of the Greek Church, the theologian Mr. Evangelos Karakounis notes the Biblical references to the ancient Greek civilization.

✓ The history researcher Mr. Thrasylvoulos Papastratis refers to the history **of the Jews of Constantinople** (Istanbul - Turkey) and their relations to the Jews of Kastoria (Central Macedonia). Urged by the Ottoman Emperor Mohamed, Kastorian Jewish settlers had settled in Constantinople and had founded a synagogue called "Synagogue of Kastoria".

✓ Using an 1887 issue of the "Imerologio tis Anatolis" ("Diary of the East"), we republish a text concerning the great benefactor of the Jewish Community of Thessaloniki, **Moïssis Allatini**.

✓ The journalist Maria Rezan, of Jewish origin, describes the life of a **Jewish family of Athens** before World War II and during the persecution.

✓ We publish a short story by Betty Magrizou, titled "**Holocaust Memorial**", which was awarded a prize in the anti-racial competition announced by the Greek State Radio and the Central Board of Jewish Communities in Greece, in the "Memory of Greek Jewish Martyrs of the Holocaust".

✓ The issue closes with book presentations.

(Translation: Rebecca Kamhi)

ΧΡΟΝΙΚΑ זכרונות

ΙΔΙΟΚΤΗΤΗΣ:

ΚΕΝΤΡΙΚΟ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟ
ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΕΚΔΟΤΗΣ - ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ:
Ο Πρόεδρος του Κ.Ι.Σ. ΜΩΨΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΗΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΓΡΑΦΕΙΩΝ:

Βουλής 36 • 105 57 ΑΘΗΝΑ Τηλ. 32.44.315-8
E-mail: hhkis@hellasnet.gr
Internet site: <http://www.kis.gr>

Τα ενυπόγραφα άρθρα εκφράζουν
τις απόψεις των συγγραφέων τους.

ΤΕΧΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ:
Πολιτικά Θέματα ΕΠΕ, Υψηλάντου 25 Αθήνα, τηλ.: 72 18 421

Διανέμεται δωρεάν

